

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ
МАГИСТЪРСКА ПРОГРАМА „ПРЕВОДАЧ-РЕДАКТОР“

МАГИСТЪРСКА ТЕЗА НА ТЕМА:

Предизвикателства при превода на откъс от романа

„Лилавият хибискус“ на Чимаманда Нгози Адичи

Изготвил:

Иванджелина Вълчева

Ф№ 771278

Научен ръководител:

Проф. Амелия Личева

София, 2025

Съдържание

1. Увод	3
2. За авторката и произведението	5
3. За заглавието	7
4. За първото изречение	11
5. За реалиите	14
6. За диалекта и езиците	18
7. Заключение	20
Библиография	21
Приложение – „Лилавият хибискус“	22

1. Увод

Романът, обект на настоящата дипломна работа - „Лилавият хибискус“ - е първият роман на нигерийската писателка Чимаманда Нгози Адичи. Със своите произведения тя се е превърнала в част от канона на нигерийската литература. В Нигерия официален език е английският и въпреки че се използват и много други езици, като например хауса, йоруба и игбо, по-голямата част от литературата на Нигерия излиза на английски. Това я прави много по-достъпна и в България има преведени множество романи от нигерийски автори.

Един от най-важните от тях е Чинуа Ачебе, който е считан за баща на съвременната африканска литература. На български са издадени романите му „И всичко се разпадна“ и „Стрелата на Бога“ и сборникът с разкази „Момичета на война“. Превежда ги Богомил Бенев края на 70-те и началото на 80-те години, но след това никоя от тях не е преиздавана. През 1986 г. Нобеловата награда за литература е връчена на нигерийски писател – Уоле Шоинка, а две години по-късно на българския пазар излиза романът му „Тълкувателите“ в превод на Румяна и Георги Паунови. През 1989 г. е издаден и сборникът „Вечен кръговрат“, в който са поместени неговите мемоари и две пиеси в превод на Албена Бакрачева и поемата „Иданре“ в превод на Ани Илков. Друг известен писател е Бен Окри, който през 1991 г. печели наградата „Букър“, но романът му „Изгладнелият път“ е преведен на български чак през 2015 г.

Освен класическите автори, в последните години е нараснал и интересът към преводи на съвременни нигерийски (или с нигерийски корени) авторки - през 2018 г. е преведен романът „Отивам си е възвратен глагол“ на Тайе Селаси, през 2019 г. - „Остани с мен“ на Айобами Адебайо, а през 2020 г. – „Американа“ на Чимаманда Нгози Адиче. Въпреки че това е положително течение на българския литературен пазар, в нигерийската литература има още много автори и книги, които заслужават да стигнат до българските читатели. Това е основната причина за избора на романа „Лилавият хибискус“ на Чимаманда Нгози Адичи.

Настоящата дипломна работа има за цел да представи превод от английски на български на откъс от романа „Лилавият хибискус“ и да разгледа част от проблемите, възникнали при превода. Анализът е фокусиран върху това откъде произлизат трудностите, какви са възможните решения и защо са избрани вариантите, които виждаме в превода. Текстът започва с кратко представяне на авторката, творчеството ѝ и романът „Лилавият хибискус“. В същинската част са разгледани някои основни моменти на трудност при превода – заглавието, първото изречение, преводът на реалии и употребата на други езици и диалектни форми. Като теоритична рамка са използвани книги, утвърдили се в сферата на преводазнанието, включително „Непреводимото в превода“ на Сергей Влахов и Сидер Флорин, „За превода“ на Дария Карапеткова и „Да кажеш почти същото“ на Умберто Еко. Текстът не претендира за пълна изчерпателност що се отнася до анализа на превода – разгледаните казуси са селектирани и се фокусират главно върху лексикалните особености на книгата. Както всяко произведение, „Лилавият хибискус“ има своите специфики и тук ще бъдат разгледани различни стратегии за това как те най-добре да бъдат предадени така, че текстът да запази своята достоверност, като същевременно бъде максимално разбираем за българските читатели.

2. За авторката и произведението

Писателката Чимаманда Нгози Адичи е родена през 1977 г. в Енугу, Нигерия. На 19-годишна възраст се мести в САЩ, за да продължи висшето си образование, и през същата година излиза първата ѝ книга – стихосбирката „*Decisions*“ („Решения“). Следват пиесата „*For Love of Biafra*“ („От любов към Биафра“) през 1998 г. и разказа „*My Mother, the Crazy African*“ („Майка ми, лудата африканка“) през 2000 г. В него основен проблем е темата за сблъсък между две култури: едно младо момиче, преместило се с родителите си от Нигерия в САЩ, се бунтува срещу опитите на майка си да запази нигерийските традиции. Тази тема остава основна за Адичи и се проявява многократно в творчеството ѝ – независимо дали като сблъсък между нигерийска и американска култура, както в „Американа“, или между религията на народа игбо и католицизма на британските колонизатори в Нигерия, както е в първия ѝ роман „Лилавият хибискус“. Той излиза през 2004 г. в малко издателство, но постепенно добива популярност и е преведен на над 40 езика. През 2004 г. излиза вторият ѝ роман „*Half of a Yellow Sun*“ („Половин жълто слънце“), в който основна тема е нигерийската гражданска война, а Адичи използва като вдъхновение преживяванията на баща си по време на войната.

Адичи добива популярност и с появите си в TED Talks – конференции, в които гост-лектори изнасят кратки лекции на различни теми. Нейните лекции „*The dangers of a single story*“ („Опасността от единствената история“) през 2009 г. и „*We should all be feminists*“ („Всички трябва да бъдем феминисти“) през 2012 г. са едни от най-гледаните в платформата YouTube, а „*We should all be feminists*“ излиза и под формата на книга-есе през 2014 г.

Най-известният роман на Адичи, „Американа“, излиза през 2013 г. Той печели множество награди, включително National Book Critics Circle Award за проза и наградата на Chicago Tribune, и е един от най-добре продаваните романи през годината. „Американа“ е преведен на български от Бистра Андреева и издаден от „Жанет 45“ през 2020 г.

Романът, който е избран за превод в рамките на тази дипломна работа, е „Лилавият хибискус“ – първият роман на Адичи. Той разказва историята на Камбили, едно петнадесетгодишно момиче, което заедно с брат си Джаджа и майка си Беатрис живее под непрестанния терор на баща си Юджийн. Той е отдаден на католицизма бизнесмен, а хората, които го познават, го уважават заради филантропията, вярата и смелостта да публикува истината във вестника, който притежава. У дома обаче той използва именно вярата като оправдание за насилието, което употребява върху жена си и децата си дори при минимално отклонение от правилата, по които им е заставено да живеят. Действието се развива в Нигерия по време на държавен преврат, а насилието на бащата може да се разглежда и като алегория на насилието, породено от колониализма в Нигерия и корумпираното правителство, до което води той. Заради преврата Камбили и Джаджа са изпратени да живеят временно при леля си Ифеома в Нсука, където малко по малко двете деца започват да откриват свободата, която никога не са имали в дома на баща си. Камбили се сприятелява с братовчедите си и усеща първите пориви на любовта, а Джаджа открива страстта си към градинарството. Когато се връщат в Енугу при баща си, в тях вече са поникнали семената на непокорството и нищо в семейния им живот няма да бъде както преди.

Романът е разказан в първо лице от името на Камбили. Читателят вижда как насилието, което търпи през целия си живот, е сломило духа ѝ, а гласът ѝ е примирен и покорен, докато не отива в Нсука и не открива свободата да потърси себе си. Романът разглежда няколко теми, типични за цялото творчество на Адичи – класовото различие, което се вижда между жителите на Нигерия; женската сексуалност, предадена чрез интереса на Камбили към отец Амади; сблъсъкът между религиите и културите, свързани с народа игбо и с католическите колонизатори и техните последователи; войната и насилието, които водят до потиснатата свобода както на народа, така и в рамките на семейството. Значението на образованието в университет също е важна тема, засегната в „Лилавият хибискус“ и в други произведения на авторката.

2. За заглавието

Заглавието на една литературна творба е първият ключ, който авторът дава за разчитането ѝ. В много случаи то е наситено със значения отвъд очевидното и носи информация не само за основната тема на произведението, но и за контекста, символите и идеята му. Именно заради това преводът на заглавието е един от най-важните казуси, с които се сблъсква преводачът. На пръв поглед „прости“ заглавия могат да крият предизвикателства, като интертекстуални или културни препратки, и умелият преводач трябва да може да ги идентифицира и да избере подходящо съответствие. Също така трябва да е открил какво е самото значение на заглавието в контекста на книгата - „най-изразителното онаслювяване може да прояви стойността си за принадлежащия му текст едва след прочита на значителна част от него“¹ При сравнение на преводи на едно и също заглавие на различни езици могат да се открият множество различни решения, съобразени с дадените езикови особености, благозвучието или културните особености на държавата, където ще бъде издадено произведението. Трябва да се отбележи, че в някои случаи е възможно да има намеса и на издателството при взимане на това решение с оглед на „маркетингови“ цели.

Преводът на фразата „Purple Hibiscus“ също се оказа по-труден, отколкото изглежда на първо четене. Имаше няколко основни въпроса – как да се преведат двете думи и дали да бъде използвана членувана форма. От интерес е направена справка с това какви решения са взели и преводачи на други езици при превода на заглавието – практика, която някои биха сметнали за неправилна, но е счетено, че има полза от това да се направи сравнителен анализ, затова някои от тези заглавия ще бъдат споменати тук.

При превода на „hibiscus“ е взето решението да се запази конкретното наименование. В цялата книга природата играе важна роля и различните растения, които героинята споменава, са белези за специфичната нигерийска флора и имат

---

¹ Протохристова, Клео. Записки от преддверието. Теория и практика на заглавието. Пловдив: УИ: „Паисий Хилендарски“, 2014, с. 15.

символични и метафорични значения. В Нигерия хибискуът е един от символите на държавата и се свързва с издържливост, сила и оцеляване по времето на критични ситуации, което кореспондира с темите в романа. Друго символно значение на това цвете е женственост и първа любов – също представени чрез образа на Камбили.

При сравнение с други езици, почти всички преводачи са запазили лексемата „хибискус“, но в испанския превод („*La flor púrpura*“) „хибискус“ е заменено с неутралното „цвете“. Това по всяка вероятност е направено от съображения за благозвучие – алитерацията на сонорните съгласни „л“ и „р“ в испанския звучи особено добре. Ако цветето хибискус не е достатъчно познато в дадената култура, е възможно и това да е повлияло решението да се замени с друга дума, която извиква повече асоциации.

По-проблематичен в случая се оказва цветът – на български съществува думата „пурпурен“ и преводът „Пурпурния хибискус“ е близък до оригинала и като звучене, и като значение. Проблемът в лексемата „пурпур“ е, че на български има противоречие в това какъв цвят е пурпурното. В речника на българския език на БАН „пурпурен“ е „който има яркочервен, ален, кървавочервен цвят“¹, а „пурпур“ е „яркочервено багрило, боя, добивана в древността от пурпурната мида“, „яркочервен цвят“ и „скъпа яркочервена тъкан или дреха у богатите като признак на разкош или на величие“². Също така често се говори и за „пурпурночервено“ – пак в речника на БАН „пурпурночервен“ е в синонимен ред с ален, яркочервен, кървавочервен и наситеночервен³. Дори и това да е неправилно и да трябва цветът „пурпурен“ да е наситенолилаво, на български има разколебано значение и тази лексема може да предизвика различни цветови асоциации. От изключителна важност е цветът да е точен, защото в книгата именно лилавият хибискус е символ на свободата, която покълва в Камбили и Джаджа, докато са на гости на леля Ифеома в Нсука.

---

¹ Речник на българския език (онлайн). А – системност.

<https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D0%BF%D1%83%D1%80%D0%BF%D1%83%D1%80%D0%B5%D0%BD/>

² Речник на българския език (онлайн). А – системност.

<https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/%D0%BF%D1%83%D1%80%D0%BF%D1%83%D1%80/>; последно достъпен на

³<https://ibl.bas.bg/infolex/synonyms.php?word=%D0%BF%D1%83%D1%80%D0%BF%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%B5%D0%BD>

Експерименталният лилав хибискус, който расте в градината в Нсука, е противопоставен на червените хибискуси в двора в къщата им в Енугу, където двамата живеят под тиранията и насилието на баща си. Джаджа открива интереса си към градинарството с лилавия хибискус, който после пренася и засажда в Енугу. В края на първата част на книгата Камбили разсъждава: „Непокорството на Джаджа сега ми напомняше на експерименталния лилав хибискус на леля Ифеома – рядък, с дъхав аромат на свобода {...} Но спомените ми не започваха в Нсука, а преди това, когато всички хибискуси в предния ни двор бяха стряскащо, наситеночервени.“¹. А в края на романа Камбили успокоява майка си с думите, че като излезе от затвора, „Джаджа ще засади лилав хибискус“².

Заради това противопоставяне на лилаво и червено бе решено цветът в заглавието да е лилав, а не пурпурен – амбивалентността на пурпурното на български не позволява да бъде съпоставено с червеното и лилавото е предпочетено като по-точно предаване на идеята на авторката. Интересно е да се направи съпоставка с книгата „*The Colour Purple*“ на Алис Уокър от 1982 г. – макар и да няма пряка интертекстуална препратка, не могат да се отрекат сходствата в тематиката – и там става дума за момиче, жертва на насилие от страна на баща си, което като Камбили малко по малко открива себе си, сексуалността си и прави стъпки към свободата. На български книгата излиза за пръв път през 2018 г. с преводач Надежда Ризова и под заглавието „Пурпур“. Оформлението на книгата е наситенолилаво, за да затвърди цветовата асоциация при читателя, а и в този случай „пурпур“ е удачно предпочетен пред „лилав“ заради благозвучието. Със заглавието „Лилавият хибискус“ се губи възможната препратка към „Пурпур“, но заради гореспоменатите причини е счтено, че това е по-добрият вариант. Алтернатива би била при издаване на книгата на български да се избере „Пурпурният хибискус“, но, както при „Пурпур“, да се разчита на оформлението да предаде точния цвят.

Разминавания в превода на цвета има и в заглавията на различните езици, на които е преведен романът. В много случаи лексемата *purple* е предадена чрез

---

¹ Приложение, стр. 34

² Adichie, Chimamanda Ngozi. *Purple Hibiscus*. Fourth Estate, 2017, p. 306. (превод мой)

съответствието си на даден език, също произлизащо от латинското *purpura*, което на свой ред идва от старогръцкото *πορφύρα*. Пример за това е както испанското заглавие, което вече бе споменато, така и френското (*L'Hibiscus pourpre*), чешкото (*Purpurový ibišek*), румънското (*Hibiscus purpurii*) и други. Често се срещат и думите „лилав“ или „виолетов“ – *Lila hibiskus* на шведски, *L'ibisco viola* на италиански, *Fioletowy hibiskus* на полски, *Лилловый цветок гибискуса* на руски. На български обаче „виолетов“ не е удачен избор, защото препраща към друго цвете. В Португалия пък преводачът се е спрял на *A Cor do Hibisco* – букв. „цветът на хибискуса“. Този вариант звучи добре и на български и също беше обмислен като възможен превод, но в крайна сметка беше решено заглавието да е максимално близко до оригиналното и да се запази неслучайното решение цветето да е именно лилаво и в заглавието.

В заглавието „Лилавият хибискус“ също така е избрана членуваната форма, макар и в оригинал заглавието да е без определителен член – това е направено от съображения за благозвучие и обичайна практика на озаглавяване в България, както при преводни романи, така и при произведения на български, напр. „Железният светилник“, „Властелинът на пръстените“, „Островът на съкровищата“ и т.н.

3. За първото изречение

Началото на всеки роман е от изключителна важност и първото изречение, подобно на заглавието, е особено ключово. Първото изречение в оригинала на „Лилавият хибискус“ звучи по следния начин:

„Things started to fall apart at home when my brother, Jaja, did not go to communion and Papa flung his heavy missal across the room and broke the figurines on the étagère.“¹

Още тук са щриховани някои от основните теми в романа – насилието на бащата, непокорството на брата, религиозната опресия. Това изречение създава няколко проблемни места за превод – то е дълго и синтактично сложно за българския език, в него има католически реалии, които не са добре познати на българския читател, а освен това крие и интертекстуална препратка. Първите думи „Things started to fall apart“ са препратка към романа „*Things Fall Apart*“ на Чинуа Ачебе – един от най-значимите нигерийски автори. Книгата излиза през 1958 г. и се счита за класика в англо-африканската литература. В нея става дума за герой от племето игбо, който се опълчва срещу колониализма и християнските мисионери, затова не е изненада, че Адичи избира да реферира именно към този роман. На български книгата излиза през 1979 г. в превод на Богомил Бенев със заглавие „И всичко се разпадна“. Заглавието „*Things Fall Apart*“, от своя страна, също е интертекстуално – то е цитат от поемата „Второто пришествие“ на Уилям Бътлър Йейтс. Тук е приложена част от оригинала и различните преводи на български:

---

¹ Adichie, Chimamanda Ngozi. Purple Hibiscus. Fourth Estate, 2017, p. 3

Turning and turning in the widening gyre The falcon cannot hear the falconer; Things fall apart ; the centre cannot hold; ¹ ...	Развива се, развърта се спиралата - соколът вече губи соколяря. Оста не стяга. Всичко се разпада. ² Пр. Владимир Трендафилов
Кръжи соколът все по-надалече - вече не чува своя соколар; отслабва центърът; в разпад е всичко ; ³ Пр. Владимир Левчев	Извил се в пръстени все по-широки, соколът не дочува соколяря. Нещата рухват , не държи средата, ⁴ Пр. Цветан Стоянов

Макар и да е любопитно да се проследи как „fall apart“ е предадено с „разпада се“, „рухва“ в различните преводи, що се отнася до първата фраза от „Лилавият хибискус“, за целите на превода на заглавието ни интересува да е запазена връзката с романа на Чинуа Ачебе. Затова е избрано „Всичко въщи започна да се разпада“ – така е запазена препратката, а освен това „разпада се“ е най-удачният превод, защото се отнася и към постепенния разпад, на който ставаме свидетели в книгата – разпад на семейството, на вярата, на установения ред.

Друг казус са религиозните думи – в книгата те са основно католически термини и някои от тях са твърде специфични и непознати на българската публика, която е православна. Такава е и думата „missal“ – богослужебна книга с текстове на меси. На български съществува понятието „мисал“, но в съзнанието на читателя тази дума едва ли ще извика асоциации и вероятно той ще се чуди какво всъщност хвърля бащата на Камбили. Не би било удачно се използва бележка под линия още в първото

¹ Yeats, William Butler. W. B. Yeats: Selected Poetry. Ed. by A. Norman Jeffares. London: Macmillan, 1968. P. 99-100.

² Йейтс, Уилям Бътлър. Второто пришествие. Превод от английски: Владимир Трендафилов, Литературен клуб, <https://litclub.bg/library/prev/yeats/7.html>

³ Йейтс, Уилям Бътлър. "Цигуларят от Дуни", "Второто пришествие", "Дългокрака муха". Превод от английски: Владимир Левчев. Свободно поетическо общество, <https://freepoetrysociety.com/articles/Yeats>.

⁴ Йейтс, Уилям Бътлър. Второто пришествие. Превод от английски: Цветан Стоянов, Моята библиотека – Читанка, <https://chitanka.info/text/31029-vtoroto-prishestvie>.

изречение, за да бъде обяснено значението, затова думата тук е предадена обяснително – „книгата с проповеди“. По-късно в превода е използвана думата „мисал“, но от контекста и от първоначалното обяснение читателят вече може да догатне значението на думата и не е нужна бележка под линия.

„Did not go to communion“ е предадено чрез „не отиде да се причасти“. Причастието, за което става дума тук, е обяснено малко по-късно в текста – тайнство, при което вярващите приемат хляб (нафора) и вино – символите на тялото и кръвта на Исус Христос; така че дори и читателят да не е запознат с ритуала, няма нужда от допълнително обяснение. На български съществуват изразите „причастявам се“ и „приемам причастие“, но тук е избран по-краткият, за да се избегне тромавост на изказа в това и без това дълго и сложно изречение.

От граматическа гледна точка изречението е сложно смесено – в него има и подчинителна, и съчинителна връзка. Съюзът „and“ е използван като връзка два пъти, за да свърже съчинително три прости изречения, но повтарянето на съюза „и“ в българския не е типично, затова е използван съюзът „а“ като първа връзка, което звучи много по-естествено.

Крайният превод на първото изречение звучи по следния начин:

Things started to fall apart at home when my brother, Jaja, did not go to communion and Papa flung his heavy missal across the room and broke the figurines on the étagère.	Всичко вкъщи започна да се разпада в деня, когато брат ми Джаджа не отиде да се причасти, а татко захвърли тежката книга с проповеди през стаята и счупи фигурките на етажерката.
---	---

4. За реалиите

В труда си „Непреводимото в превода“ преводачите от български произход Сергей Влахов и Сидер Флорин говорят за „реалии“ – по тяхно определение това са „думи от народния език, които означават предмети, понятия, явления, типични за географските условия, културата, материалния бит или общественно-историческите особености на даден народ (племе, народностна група) или страна, поради което те са носители на подчертан местен, национален или исторически колорит и нямат точни съответствия в други езици“¹. Те ги групират в три основни категории – географски и етнографски реалии, битови реалии и обществени и исторически реалии, като във всяка от тях има множество подкатегории. В същия труд дават и обзор на различните стратегии, по които да бъдат превеждани реалиите – транскрипция, калкиране, описателно предаване и други, както и примери за казуси, в които една или друга стратегия е по-коректна.

Тук е уместно да се споменат бележките под линия. При реалиите една от опциите за предаване е запазване на оригиналната дума и добавяне на обяснение за значението ѝ в бележка под линия. Това е спорна тема в преводазнанието и има противоречиви мнения за това до каква степен преводачът има право да добавя неща към оригиналния текст. Бележките под линия зависят не само от преценката на преводача, но понякога и от традицията в даден език и литература – в английската художествена литература и преводите на английски например, бележките под линия са нетипично явление, докато в България са много по-допустими. В „За превода“ Дария Карапеткова ги нарича „помощен инструмент, който признава нуждата от доизясняване“². Макар и да съществува аргументът, че в днешната технологична ера доизясняване не е нужно и всеки читател може сам да направи справка, ако пожелае, при художествена литература това може да доведе до постоянно откъсване от повествованието. Бележките под линия понякога са най-добрият вариант да бъде

---

¹ Влахов, Сергей, и Сидер Флорин. Непреводимото в превода: Реалии. Translators' Lair, <https://translatorslair.com/files/Neprevodimoto-v-prevoda-realii-Vlahov-Florin.pdf>.

² Карапеткова, Дария. За превода. София: ИК „Колибри“, 2016, стр. 58

запазена конкретната дума, но и да бъде обяснена. В превода на „Лилавият хибискус“ те са използвани именно с такава цел, като все пак стремежът е да бъдат пестеливи и сбити, за да не се нарушава потока на посвествованието.

В контекста на „Лилавият хибискус“ фокус ще бъде поставен върху някои групи реалии – имената на храна, имена на растения, реалии, свързани с католическата религия, и други единични примери.

Храната е важен елемент в повествованието в романа. Камбили често се фокусира върху храната, тъй като тя е белег и на разделението между класите в Нигерия. В дома си в Енугу Камбили и семейството ѝ имат помощница, която готви, както и достъп до най-разнообразни съставки и ястия, а баща ѝ притежава фабрики, които произвеждат различни хранителни продукти. Въпреки това за дядо ѝ в Абба и леля ѝ в Нсука месото е привилегия, която обикновено не могат да си позволят.

Решението, което е взето при предаване на наименования на традиционни нигерийски ястия, в повечето случаи е да се изведе значението, възможно най-сбито, в бележка под линия. Не би било удачно да се премахват имената и да се заменят с обяснително предаване, защото тези имена добавят местен колорит. На места в самия оригинал на текста е обяснено какво представлява ястието и в тези случаи бележка под линия не е нужна. Но когато такова обяснение в текста няма, не е сметено за правилно да се добавя, защото би изменило гласа на героинята Камбили. Предпочетен е вариантът с бележки под линия, защото е сметено за важно да се предаде идеята, че в дома на Камбили цари изобилие и в менюто редовно присъстват ястия с месо и риба, а и за да добие представа читателят какво всъщност ядат героите. Друга удачна опция би била значенията да бъдат изведени в речник в края на превода, тъй като има достатъчно примери и по този начин ще се избегнат твърде много бележки под линия, което би улеснило читателя.

Едно от най-големите предизвикателства при реалиите в „Лилавият хибискус“ е думата „wgarper“. Това е името на дреха, типична за много държави в Африка, която може да се завързва около тялото по различни начини и е носена както от мъже, така и от жени. Идва от английското „wgar“ – увавам. Проблемът при нея е, че може да изглежда по много различни начини заради различните видове увиване и завързване,

което я прави многозначна. Тази дреха няма прието наименование на български – в някои речници съществува значението „халат, пенъор“, но това не е винаги точно, защото на български това са думи за дреха, която се носи у дома, докато в Нигерия тя се носи и на официални събития. Опцията за транскрибиране и описване на значението в бележка под линия бе отхвърлено, защото на английски думата е омоним на „garret“ и на български и двете думи се транскрибират като „рапър“. Андрей Данчев споменава в своята „Българска транскрипция на английски имена“, че транскрипцията на полугласната /w/ е „един от най-трудните проблеми в теорията и практиката на транскрипцията от английски на български език“¹ и в справочника си транскрибира всички имена, започващи с „wr“ с „р“. Думата „рапър“ обаче отдавна е навлязла в българския със значението на „изпълнител на рап музика“ и при читателя използването ѝ в друг контекст, дори и с обяснение за значението, би довело до дисонанс. За разлика от думите от езика игбо, които на български звучат екзотично и придават колорит на повествованието, думите на английски вече са твърде познати за българската публика и не е удачно използването им в този контекст.

В крайна сметка при думата „wrapper“ е предпочетено превеждането ѝ с различни български думи в зависимост от контекста – „пола“, „туника“, „роба“ или просто „дреха“. Това е сторено заради невъзможността да се избере един превод – когато Камбили говори за майка си и дрехата, която носи за църква, „wrapper“ е по-скоро „пола“, но когато бедният Папа-Ннукву носи „wrapper“, това няма как да е също „пола“ и е избрана „туника“. При това предаване на думата определено се губи част от значението и спецификата на тази дреха, така типична за Нигерия, както и идеята, че всички тези персонажи носят една и съща дреха, завързана по различен начин. Това не е най-оптималното преводаческо решение, но в случая друг изход не беше намерен и ако други преводачи в даден момент се изправят пред същия или подобен казус, е възможно да открият по-подходящ превод.

Друга голяма група реалии в „Лилавият хибискус“ са думите, свързани с нигерийската флора и природа. Както е явно от самото заглавие на произведението, в

---

¹ Данчев, Андрей. Българска транскрипция на английски имена. София: Народна Просвета. 1982, стр. 89

романа цветята и природата играят важна роля като символи, които отразяват емоционалното състояние на героите и социалните промени. Контрастът между строгата, подредена градина на бащата на Камбили и живописната, естествено разцъфтяваща градина на леля ѝ Ифеома подчертава разликата между ограниченията на насилието и възможността за личностен растеж при свободата. При повечето имена на растения са потърсени българските им наименования, напр. бугенвилея (bougainvillea) и плумерия (frangipani). Обяснено е в бележка под линия значението на думата „харматан“ (името на вятър и ветровит сезон в Западна Африка), тъй като тя се появява многократно и е важен белег на нигерийската култура, който е твърде специфичен и неприсъщ за други географски ширини.

Думите, свързани с католицизма, също са многобройни и от голямо значение. Религията е каузата, с която бащата на Камбили оправдава насилието си. В частта, свързана с първото изречение, вече бяха разгледани няколко примера на предаване на думи, свързани с религиозната практика. При тези думи е трудно да се определи до каква степен българският читател би имал нужда от обяснения – много от тях съществуват като понятия и на български, но човек без задълбочени познания в областта на католицизма вероятно не би знаел точните им значения. В някои случаи е предпочетен вариантът с бележка под линия – напр. при Палмова неделя, Пепеляна сряда и елеосвещение. При други, по-често срещани религиозни думи, които вероятно са познати на българските читатели, обяснение не е дадено – напр. енория, конгрегация, нафора. И тук в крайна сметка всичко опира до усета на преводача и със сигурност всеки преводач би имал различен подход към предаването на тези фрази.

6. За диалекта и езиците

В романа, освен английски, авторката използва и думи и фрази на езика игбо – език, който се говори от около 30 млн. души в югоизточната част на Нигерия. Двата езика са противопоставени като два маркера на различни култури, заедно с религиите. Юджийн се стреми да използва английски и очаква това не само от децата си, а и от другите нигерийци и се държи по-добре с жителите на Абба, които пред него се опитват да говорят на английски, защото го счита за „добра преценка“¹. За него игбо е белег на ниска култура и се опитва да се разграничи от безбожниците, като говори на английски. Дори и той обаче понякога употребява отделни думи на игбо, както и други герои в романа – Беатрис, Камбили и Джаджа и останалите членове на семейството. Тези думи и фрази в оригинала на романа винаги са маркирани с курсив. Те не са преведени, но са вмъкнати по такъв начин в повествованието, че винаги е възможно да се отгатне техния смисъл – понякога заради повторение на английски, а понякога заради самия контекст. Например:

„- *Ке куану?* – попитах го, макар че беше ненужно. Трябваше само да го погледна, за да разбере как е.“²

От следващото изречение читателят може да разбере, че *Ке куану?* е „Как си?“. В „За превода“ Д. Карапеткова твърди, че „когато самият автор не пояснява думи или употребява изрази на чужд език, които неговата публика не би била длъжна да разбере, много рядко е оправдано в превода това да бъде направено“³. Именно това е избрала Адичи в романа си, и затова единственият правилен подход тук в превода е фразите на игбо да бъдат транслитерирани на кирилица, но не и преведени. Курсивът също е запазен, за да се маркира чуждият език и моментите, в които героите си позволяват да го използват – обикновено те са значими и курсивът подчертава тази значимост.

---

¹ Приложение, стр. 70

² Приложение, стр. 30

³ Карапеткова, Дария. За превода. София: ИК „Колибри“, 2016, стр. 65

Друг проблем, свързан с езика в „Лилавият хибискус“, е начина, по който някои от героите говорят английски. Той не е майчин език за всички и понякога говорят с тежък акцент, който в романа е маркиран по различни начини. Понякога той е описан, както в този откъс:

He spoke English with an Igbo accent so strong it decorated even the shortest words with extra vowels. ¹	Говореше английски с толкова тежък игбо акцент, че дори на най-късите думи добавяше гласни.
---	---

А в други случаи е маркиран в самата пряка реч:

„- Good afun, sah! {...} Yes sah! Tank sah!“²

„- Gudu morni. Have you woken up, eh?“³

Тук е предадено неправилното произношение на „Good afternoon, sir“ и „Good morning“. За англоговорящите читатели ще бъде ясно, че това са фрази, произнесени с тежък акцент, но при превод е трудно да се запази този белег. Една от възможностите е да се преведат книжовно, като така обаче се губи идеята, че тези герои говорят английски по различен начин. Има случаи, в които това е единствената опция и някаква част неминуемо се изгубва в превода. Тук обаче е предпочетено да се предаде, като се транскрибира фразата по начина, по който е в оригинала, а в бележка под линия е обяснено, че това е неправилно произношение на съответното изречение, посочено с превод:

- Гуду морни! Будни ли сте вече?

Бележката под линия е съответната: „Неправилно изговаряне на „Good morning“ – от англ. „Добро утро“. Въпреки тромавостта, този вариант е предпочетен в стремеж да се запази белегът на маркираната реч.

---

¹ Adichie, Chimamanda Ngozi. Purple Hibiscus. Fourth Estate, 2017, p. 60

² Пак там, стр. 56

³ Пак там, стр. 58

7. Заключение

„Лилавият хибискус“ е роман, който носи свои собствени специфики и предизвикателства, свързани с превода му. Това, разбира се, може да се каже да всяко произведение – независимо дали то е художествена литература или не. Всеки превод изисква внимателен подход към езиковите и стилистичните особености на оригинала, както и към културните и литературните препратки, за да се предаде автентичността му, без да се губят неговите ключови значения. Преводачът трябва да умее да намира баланса между разбираемостта за българския читател и запазването на духа на оригинала.

При „Лилавият хибискус“ символиката на природата, религиозните термини и специфичните културни детайли са неразривна част от повествованието и тяхното точно предаване допринася за пълноценното възприемане на произведението. В някои случаи беше предпочетен вариант с дефиниция или допълнително обяснение в бележка под линия, в други – превод с обяснение в самия текст. Стремешът винаги е на първо място да бъде достоверността спрямо оригинала, но понякога неизбежно се случват компромиси и някои неща са „изгубени в превода“. Настоящият труд може да бъде използван като отправна точка за други преводачи, които се сблъскват с подобни казуси, и при тях да бъде намерено по-добро решение, отколкото предложените тук. Трудът не е изчерпателно изследване на проблематичните преводачески казуси в произведението на Адичи, тъй като в един роман те са изключително много и всяко изречение е цял свят, който може да бъде разтълкуван по различни начини от различни преводачи.

В крайна сметка, в превода едно вярно решение не съществува. Умберто Еко твърди, че „верността е по-скоро тенденцията да вярваме, че преводът е винаги възможен, стига изходният текст да е бил интерпретиран с пламенно съпричастие“¹ Именно към това е основният стремеж при превода на „Лилавият хибискус“.

---

¹ Еко, Умберто. Да кажеш почти същото. София: Колибри. 2021, стр. 380.

Библиография

Влахов, Сергей, и Сидер Флорин. Непреводимото в превода: Реалии. Translators' Lair, <https://translatorslair.com/files/Neprevodimoto-v-prevoda-realii-Vlahov-Florin.pdf>.

Данчев, Андрей. Българска транскрипция на английски имена. София: Народна Просвета. 1982.

Еко, Умберто. Да кажеш почти същото. София: Колибри. 2021

Йейтс, Уилям Бътлър. Второто пришествие. Превод от английски: Владимир Трендафилов, Литературен клуб, <https://litclub.bg/library/prev/yeats/7.html>

Йейтс, Уилям Бътлър. "Цигуларят от Дуни", "Второто пришествие", "Дългокрака муха". Превод от английски: Владимир Левчев. Свободно поетическо общество, <https://freepoetrysociety.com/articles/Yeats>

Йейтс, Уилям Бътлър. Второто пришествие. Превод от английски: Цветан Стоянов, Моята библиотека – Читанка, <https://chitanka.info/text/31029-vtoroto-prishestvie>

Карапеткова, Дария. За превода. София: „Колибри“, 2016.

Протохристова, Клео. Записки от преддверието. Теория и практика на заглавието. Пловдив: УИ: „Паисий Хилендарски“, 2014.

Речник на българския език (онлайн). А – системност. Достъпен на <https://ibl.bas.bg/rbe/>

Adichie, Chimamanda Ngozi. Purple Hibiscus. Fourth Estate, 2017.

Yeats, William Butler. W. B. Yeats: Selected Poetry. Ed. by A. Norman Jeffares. London: Macmillan, 1968. P. 99-100.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Лилавият хибискус

Чимаманда Нгози Адичи

Превела от английски: Иванджелина Въртева

СЧУПЕНИ БОГОВЕ

Палмова неделя

Всичко къщи започна да се разпада в деня, когато брат ми Джаджа не отиде да се причасти, а татко захвърли тежката книга с проповеди през стаята и счупи фигурките на етажерката. Току-що се бяхме върнали от църквата. Мама постави все още мокрите от светата вода палмови листа на масата и после се качи горе, за да се преоблече. По-късно щеше да сплете листата във формата на кръст и да ги окачи на стената до златната рамка със семейния ни портрет. Щяха да останат там до следващата Пепеляна сряда¹, когато щяхме да ги занесем на църква, за да бъдат изгорени за пепел. Татко, облечен в дълга сива роба като другите вярващи, всяка година помагаше при посипването с пепел. При него опашката минаваше най-бавно, защото натискаше силно всяко чело, за да направи съвършен кръст с опепеления си палец и бавно изговаряше „пръст си и в пръстта ще се върнеш“, влагайки смисъл във всяка от думите.

На литургията татко винаги седеше на първия ред до пътеката, а мама, Джаджа и аз бяхме наредени до него. Той се причастяваше първи. Повечето хора не коленичеха, когато се причастяваха на мраморния олтар, където седеше една руса Дева Мария в реален размер, но татко винаги го правеше. Затваряше очите си толкова силно, че лицето му се изкривяваше в гримаса, а после изплзваше език възможно най-напред. След това се връщаше на пейката и наблюдаваше как останалите вярващи вървят под строй към олтара, с длани, изпънати напред и притиснати една в друга като чинийка, обърната настрани, както ги беше учил отец Бенедикт. Въпреки че отец Бенедикт беше в Света Агнес от седем години, за хората той си оставаше „новия ни свещеник“. Ако не беше бял, може би нямаше да бъде така. Лицето му с цвят на кондензирано мляко не беше потъмняло дори след изпепеляващата жега на седем нигерийски харматана², а носът му си беше все така малък и остър, както когато го видях за пръв път в Енугу и се притесних, че сигурно не може да вдиша достатъчно въздух. Отец Бенедикт беше променил някои неща в енорията, като например това, че настояваше да речитираме кредото само на латински и не приемаше игбо, или че трябваше да сведем ръкопляскането до минимум, за да не нарушим тържествеността на литургията.

---

¹ Свещен ден на молитва, с който западните християни отбелязват началото на Великденските пости – бел. прев.

² Ветровит сезон в Западна Африка, който продължава от ноември до март – бел. прев.

Въпреки това позволяваше богослужебни песни на игбо – наричаше ги „местни песни“ и когато казваше „местни“, устните му се извиваха надолу. По време на проповедта той обикновено споменаваше папата, татко и Исус точно в този ред. За да обясни евангелията, даваше татко за пример.

- Когато позволим на светлината си да огрее другите, ние отразяваме триумфалното влизане на Исус – каза той в онази Палмова неделя¹. – Погледнете брат Юджийн. Той можеше да избере да е като другите големци в тази страна, можеше да реши да си седи вкъщи, да не направи нищо след преврата, за да е сигурен, че правителството няма да застраши бизнеса му. Но той използва „Стандарт“, за да говори истината, въпреки че вестникът губи рекламодатели заради това. Брат Юджийн говори без страх в името на свободата. Колко от нас са се застъпвали за истината? Колко от нас са отразявали триумфалното влизане?

Вярващите казваха „Така е“, „Бог да го благослови“, и „Амин“, но не твърде силно, за да не звучат като онези от множащите се като гъби петдесетнически църкви. Слушаха притихнали и съсредоточени; дори бебетата спираха да плачат, сякаш и те искаха да чуят. Някои недели хората слушаха внимателно, дори когато отец Бенедикт говореше за неща, които всички вече знаеха, например как татко е направил най-големите дарения за Светия престол и Свети Викентий, или как е платил кутиите мляко за причастието, фурните в манастира, в които сестрите изпичаха нафората, новото крило на болница „Света Агнеса“, където отчето извършваше елеосвещението². През това време аз седях до Джаджа с притиснати колене и се мъчех да не показвам гордостта си, защото татко казваше, че е важно да сме скромни.

Неговото изражение пък оставаше равнодушно, същото като на снимката към голямата статия, която написаха за него, когато Амнести Уърлд му дадоха награда за човешки права. Това беше единственият път, в който си беше позволил да се покаже във вестника, защото редакторът му Аде Кокър настояваше, че го заслужава и че е твърде скромен. Ние с Джаджа разбрахме от мама - татко никога не ни казваше такива

---

¹ Католическият вариант на Цветница – празник, отбелязващ деня на триумфалното влизане на Исус в Йерусалим – бел. прев.

² Християнско тайнство, при което тялото се помазва с осветено растително масло и се извършва молитва за лекуване на болест – бел. прев.

неща. Това равнодушно изражение оставаше на лицето му, докато отец Бенедикт не приключеше литургията и не станеше време за причастието. След като приемеше причастието, татко отново седнаше и наблюдаваше как вярващите вървят към олтара и след богослужението загрижено докладваше на отчето ако някой беше пропуснал причастието две поредни недели. Той насърчаваше отец Бенедикт да се обади и да привлече човекът обратно в паството – само смъртен грях би попречил на някого да дойде на причастие две недели една след друга.

Затова когато не видя Джаджа да отива към олтара в онази съдбовна Палмова неделя, като се прибрахме татко трясна върху масата мисала с кожената подвързия и подаващите се от него зелени и червени разделители. Масата от тежко стъкло се разлюля заедно с палмовите листа върху нея.

- Джаджа, днес не отиде да се причастиш – каза тихо с почти въпросителен тон.

Джаджа впери очи в мисала на масата, сякаш се обръщаше към него.

- От бисквитата дъхът ми става лош.

Зяпнах го. Да не беше откачил? Татко настояваше да го наричаме „нафора“, защото тази дума се доближаваше до това да улови същността му, свещеността на тялото на Христос. „Бисквита“ беше твърде светско, бисквити се произвеждаха във фабриките на татко – бисквити с шоколад, с банан... Бисквити купуваха на децата за десерт.

- А и свещеникът все докосва устата ми и от това ми се повдига.

Знаеше, че го гледам и че с ужас в очите го умолявам да си затвори устата, но не отвърна на погледа ми.

- Това е тялото на нашия Бог – каза татко с тих глас. Лицето му, цялото покрито с гноен обрив, се издуваше все повече и повече. – Не можеш да спреш да приемаш тялото на Бога. Това означава смърт, знаеш го.

- Тогава нека умра – от страх очите му бяха потъмнели и изглеждаха катранени, но вече гледаше към татко. – Нека умра, татко.

Татко се огледа из стаята бързо, сякаш търсеше знак, че нещо е паднало от тавана, нещо, което никога не е очаквал да падне, а после вдигна мисала и го запрати през стаята, към Джаджа. Не го уцели, но удари стъклената етажерка, която мама редовно излъскваше. Горният рафт се счупи и малките бежови керамични фигурки на балерини в различни изящни пози изпопадаха на земята, а мисалът се стовари върху тях, или по-точно върху парченцата им. Тази огромна книга с кожена подвързия, която съдържаше проповедите за трите цикъла на църковната година, сега просто стоеше на пода.

Джаджа не помръдна. Татко се олюляваше. Аз стоях на вратата, вперила очи в тях. Вентилаторът на тавана се въртеше, а крушките му дрънчаха една в друга. Тогава се чуха пошляпващите звуци от гумените чехли на мама върху мраморния под и тя влезе в стаята. Беше свалила неделната си пола с пайети и блузата с ръкав буфан и сега носеше друга, обикновена пола, свободно завързана около кръста, и бялата тениска, с която беше почти всеки ден. Тази тениска, с надпис БОГ Е ЛЮБОВ върху увисналите ѝ гърди, беше сувенир от една религиозна екскурзия, на която бяха отишли веднъж с татко. Тя се взря в парчетата от фигурките на пода, после се наведе и почна да ги събира с голи ръце.

Само бръмченето на вентилатора срязваше натежалата във въздуха тишина. Въпреки че просторната трапезария водеше до още по-обширен хол, аз се задушавях. Белите стени с рамкираните снимки на дядо се свиваха и ме притискаха, дори стъклената маса се приближаваше към мен.

- *Нне, нгуа.* Иди да се преоблечеш.

Сепнах се от думите на мама, изречени на игбо, макар че бяха тихи и успокояващи. Веднага след това каза на татко:

- Чаят ти ще изстине - а на Джаджа, – Ела да ми помогнеш, *бико*.

Татко седна на масата и си сипа чай от сервиза с розовите цветчета по ръбовете. Очаквах да повика мен и Джаджа да отпием глътка, както винаги правеше. Наричаше я глътка на обичта, понеже споделяш нещата, които обичаш, с хората, които обичаш. Отпий глътката на обичта, казваше, и даваше първо на Джаджа, а после на мен. Аз

хващам чашата с две ръце, доближавах я до устните си и отпивах точно една глътка. Чаят винаги пареше и ако бях яла нещо лютиво на обяд, езикът ме заболяваше. Но това нямаше значение, защото знаех, че парещият чай прогаря в мен любовта на татко. Но този път той не каза „Отпий глътка на обичта“. Не каза нищо, просто надигна чашата.

Джаджа коленичи до мама и постави едно от парчетата керамика в църковния бюлетин, който използваше като лопатка.

- Мамо, внимавай, ще се порежеш.

Подръпнах една от плитките си изпод черния си църковен шал, за да се уверя, че не сънувам. Защо мама и Джаджа се държаха така нормално, сякаш не знаеха какво се беше случило? Защо татко си пиеше чая съвсем спокойно, сякаш Джаджа не му се беше троснал току-що? Обърнах се и бавно се заизкачвах по стълбите, за да сваля червената неделна рокля.

След като се преоблякох, седнах на прозореца в стаята си и се загледах навън – дървото с кашу беше толкова близко, че ако го нямаше сребристия комарник, можех да се протегна и да откъсна едно листо. Увисналите жълти камбановидни плодове примамваха жужащи пчели, които се блъскаха в мрежата. Чух как татко се качва нагоре към стаята си за следобедната си дрямка. Затворих очи и без да помръдвам, застинах в очакване да чуя как татко вика Джаджа и той отива в стаята му. Но след няколко дълги минути тишина, отворих очи и допрях чело до щорите, за да погледна навън. Дворът ни беше толкова широк, че можеше да побере стотина души танцуващи атилогу, даже с обичайните салта, при които всеки танцьор скача върху раменете на този до него. Оградите с навита елетрическа жица отгоре бяха толкова високи, че не можех да видя колите по улицата ни. Беше началото на дъждовния сезон и дърветата плумерия вече бяха напоили въздуха с тежкия, сладникав аромат на цветовете си. Един ред добре подрязана и оформена бугенвилея отделяше дърветата от алеята. В близост до къщата наситени хибискуси се протягаха и докосваха клоните си, сякаш си разменяха венчелистчетата. Някои от лилавите растения бяха почнали да напъпват срамежливо, но повечето цветове все още бяха червени. Тези червени хибискуси разцъфтяваха много бързо, като се има предвид колко често мама ги режеше, за да

украси олтара в църквата и колко често посетителите ги късаха на път да вземат колата си от паркинга.

Най-вече хора от групата за молитви на мама късаха цветята – веднъж видях през прозореца как една жена сложи едно зад ухото си. Но дори и правителствените агенти с черни якета, които дойдоха преди известно време, изтръгнаха няколко хибискуса, докато си отиваха. Дойдоха в пикап с регистрационен номер на федералното правителство и паркираха близо до храста с хибискус. Не стояха дълго. Джайджа каза, че са дошли да подкупят татко, че ги е чул как обясняват, че пикапът е пълен с долари. Не бях сигурна, че е чул правилно, но дори и сега понякога се присещах за това и си представях колата, пълна с пачки чуждестранни банкноти. Чудех се дали са ги сложили в много кутии или просто в една голяма, както когато ни докараха хладилника.

Още седях до прозореца, когато мама влезе в стаята ми. Всяка неделя следобяд, след като кажеше на Сиси да сложи малко повече палмово масло в супата и по-малко къри в кокосовия ориз, и преди дрямката на татко, мама идваше да ме сплете. Сядаше на креслото до вратата на кухнята, а аз на пода с глава, опряна в бедрата ѝ. Въпреки че прозорците бяха отворени и кухнята се проветряваше, косата ми все пак успяваше да поеме аромата на подправки и после, когато поднасях края на някоя плитка до носа си, усещах супа егуси¹, утази², къри. Но този път мама не влезе в стаята с торбата, в която държеше гребените и маслата за коса и не ме извика долу, а вместо това каза:

- Обядът е готов, *нне*.

Исках да кажа „Съжалявам, че татко счупи фигурките ти“, но думите, които излязоха от устата ми, бяха:

- Съжалявам, че фигурките ти се счупиха, мамо.

Тя кимна набързо и поклати глава, за да покаже, че фигурките не бяха важни. Но не беше така. Преди години, преди да разбере, се чудих защо ги лъска всеки път, когато чувах звуците от тяхната стая, сякаш нещо се удряше във вратата. Гумените ѝ

---

¹ Супа с семки от пъпеш (егуси), зеленчуци, месо и риба – бел. прев.

² Горчива подправка на листа, типична за нигерийската кухня – бел. прев.

чехли не шумяха по стълбите, но разбирах, че е слязла, когато чуех вратата на трапезарията. Слизах при нея и всеки път я заварвах до етажерката с кърпа, напоена в сапунена вода. Отделяше поне четвърт час на всяка танцуваща балет фигура, а по лицето ѝ никога нямаше сълзи. Последния път, само преди две седмици, когато подутото ѝ око все още беше с тъмно-лилавия цвят на презряло авокадо, беше пренаредила фигурките, след като ги почисти.

- Ще ти сплета косата след обяд – каза, докато излизаше.

- Да, мамо.

Последвах я надолу. Леко накуцваше, сякаш единият ѝ крак беше по-къс от другия и заради тази походка изглеждаше дори по-ниска, отколкото беше. Стълбището се извиваше елегантно и бях почти долу, когато видях Джаджа в коридора. Обикновено отиваше в стаята си да чете преди обяд, но днес не се беше качил, през цялото това време беше останал в кухнята с мама и Сиси.

- *Ке куану?* – попитах го, макар че беше ненужно. Трябваше само да го погледна, за да разбера как е. По седнадесетгодишното му лице се бяха образували линии, които се виеха на челото му, а във всяка една от тях беше натежало напрежение. Протегнах се и стиснах ръката му набързо, преди да идем в трапезарията. Мама и татко вече бяха на масата, татко си миеше ръцете в купата с вода, която Сиси държеше пред него. Изчака аз и Джаджа да седнем срещу него и започна молитвата. Двадесет минути молеше Бог да благослови храната ни, след това назова Девата с няколко различни имена, а ние отговаряхме „Моли се за нас“. Любимата му титла беше „нашата дама, покровителка на нигерийския народ“. Сам я беше измислил. Казваше ни, че ако хората я използват всеки ден, Нигерия нямаше да е нестабилна като голям мъж с хилавите крака на дете.

За обяд имаше фуфу¹ и супа онугбу². Фуфутото беше меко и сочно. Сиси го шриготвяше много добре, мачкаше сладките картофи енергично, добавяше капки вода

---

¹ Тесто, приготвено от сладък картоф, тапиока или плантан, което се сервира заедно със супа – бел. прев.

² Вид листо с горчив вкус, което се използва за подправка в яхнии и супи в много африкански страни – бел. прев.

в хаванчето, а бузите ѝ се свиваха в такт с думкането на чукалото. Супата беше гъста, с парчета варено телешко, сушена риба и тъмнозелени листа онугбу. Хранихме се мълчаливо. Правех от фуфудо си малки топчета и ги потапах в супата, улавях късовете риба и ги доближавах до устата си. Бях сигурна, че супата е хубава, но не можех да усетя вкуса ѝ. Езикът ми беше станал на хартия.

- Подай ми солта, моля – каза татко.

Всички се протегнахме едновременно. Джаджа и аз докоснахме солницата и пръстите ни се срещнаха, после той се отдръпна, а аз я подадох на татко. Мълчанието ставаше все по-осезаемо. Накрая мама каза:

- Днес донесоха сока от кашу. Много е вкусен. Със сигурност ще се продава добре.

- Кажи на момичето да го донесе. – отвърна татко.

Мама натисна звънецът, който висеше от тавана на прозрачна жица, и Сиси се появи.

- Да, мадам?

- Донеси две бутилки от питието, което донесоха от фабриката.

- Добре, мадам.

Искаше ми се Сиси да беше попитала „Кои бутилки, мадам?“ или „Къде са, мадам?“, само за да продължи малко по-дълго разговорът и да прикрие нервните движения, с които Джаджа докосваше фуфудо. Сиси се върна след малко и остави бутилките до татко. Бяха със същия избледнял етикет както всички останали продукти от фабриките на татко – вафлите, бисквитите с крем, сока, банановия чипс. Татко наля от жълтия сок на всички. Бързо надигнах чашата и поех глътка. Беше воднист, но исках да покажа, че го одобрявам – може би ако говорех за това колко е вкусен, татко щеше да забрави, че още не е наказал Джаджа.

- Много е вкусен – казах.

- Да, наистина – рече татко, след като го завъртя в бузите си.

- Има вкус на прясно кашу – добави мама.

Искаше ми да кажа на Джаджа „Моля те, кажи нещо“. Сега беше негов ред да се изкаже, да похвали новия продукт на татко. Винаги беше така, когато някой работник от една от фабриките ни доставяше мостра от новата стока.

- Съвсем като бяло вино – добави мама. Усещах, че е нервна, не само защото прясното кашу въобще не приличаше по вкус на бяло вино, а и защото гласът ѝ беше по-тих от обикновено. Затвори очи и продължи – Да, бяло вино. Плодово бяло вино.

- Така е. – казах аз, а една топка фуфу се изплъзна от пръстите ми и падна в супата.

Татко погледна Джаджа остро.

- Джаджа, нима не пробва същата напитка като нас, *гбо*? Да не би да загуби ума и дума? – попита изцяло на игбо, което беше лош знак. Почти никога не говореше на игбо, и макар че с мама и Джаджа го използвахме вкъщи, татко не обичаше да го говорим навън. Казваше, че навън трябва да звучим цивилизовано и да говорим на английски. Веднъж леля Ифеома, сестрата на татко, каза, че той е твърде повлиян от колониализма. Беше го казала с благ и незлобен тон, сякаш не беше негова вината, по същия начин, по който някой би говорил за болен от малария, който крещи безсмислици.

- Нима няма какво да кажеш, Джаджа, *гбо*? – отново попита татко.

- *Мба*, загубих ума и дума – отвърна Джаджа.

- Какво? – очите на татко бяха премрежени от сянката, която преди това беше в погледа на Джаджа. Страх. Беше напуснал очите на Джаджа и влязъл в тези на татко.

- Нямам какво да кажа.

- Сокът е вкусен и... – започна да говори мама.

Джаджа бутна стола си назад.

- Благодаря ти, Господи. Благодаря, татко. Благодаря, мамо.

Обърнах се и го погледнах. Поне благодареше както трябва, както правехме всеки път след хранене. Но направи и нещо, което никога не правехме – стана от масата преди татко да каже молитвата за след ядене.

- Джаджа! – извика татко. Сянката нарасна, обхвана дори бялата част от очите му. Джаджа излизаше от стаята с чинията си. Татко понечи да се надигне, но после се свелче отново в стола си, а бузите му увиснаха като на булдог.

Протегнах се към чашата си и се взрях във воднисто-жълтия като урина сок. Излях го в гърлото си на една глътка. Не знаех какво друго да направя. Такова нещо не се беше случвало през целия ми живот. Бях убедена, че стените на оградата ще се срутят и ще смажат дърветата плумерия, небето щеше да падне, персийските килими върху блестящия мрамор щяха да потънат. Нещо щеше да се случи. Но единственото, което се случи, беше, че се задавих. Тялото ми се разтресе от кашлицата и татко и мама се втурнаха към мен. Татко ме потупа по гърба, докато мама ме разтриваше по раменете с думите „*O zugo. Спри да кашляш.*“

Тази вечер си останах в леглото и не вечерях със семейството. Бях започнала да кашлям, а бузите ми горяха като доприрах дланта си до тях. В главата ми хиляди чудовища болезнено си подаваха нещо, но не беше топка, а мисал с кафява кожена подвързия. Татко влезе в стаята ми и матракът потъна, когато седна върху него, погали бузите ми и попита дали искам още нещо. Мама вече ми приготвяше офе нсала. Казах, че не, и дълго време поседяхме мълчаливо, със сключени ръце. Татко винаги дишаше шумно, но сега беше толкова тежко, като че не можеше да си поеме въздух, и аз се запитах какво ли си мисли, дали пък не тича наум, дали не бяга от нещо. Не го погледнах, защото не исках да видя обрива по лицето му, пъпките бяха толкова много и така равномерно набъбнали, че издуваха цялата му кожа.

Малко по-късно мама ми донесе малко офе нсала, но от ароматната супа със сом само ми прилоша. След като повърнах в банята, попитах мама къде е Джаджа. Не беше дошъл да ме види след обяд.

- В стаята си е. Не слезе за вечеря.

Мама галеше плитките ми, обичаше да го прави, да проследява как различните кичури от скалпа ми се сплитаха и задържаха един за друг. Щеше да отлага да ме сплете чак до следващата седмица. Косата ми беше твърде гъста, винаги след като ме сресваше, се сгъстяваше в краищата. Ако се опиташе да я разреши сега, само щеше да подразни чудовищата, които вече бяха в главата ми.

- Ще смениш ли фигурките с нови? – попитах. Усещах талка на дезодоранта под мишниците ѝ. Кафявото ѝ лице, съвършено с изключение на скорошния грапав белег на челото ѝ, остана безизразно.

- *Кна.* – отвърна. – Няма да ги сменям.

Може би беше осъзнала, че вече няма да се нуждае от фигурките; че когато татко хвърли мисала към Джаджа, не само фигурките се бяха разбили, а всичко. Едва сега го осъзнавах, посмявах да си го помисля.

След като мама си тръгна, останах в леглото и оставих мислите ми да се реят в миналото, в годините, през които Джаджа и мама и аз говорехме повече с душите си, отколкото с устните си. Допреди Нсука. Всичко започна в Нсука - малката градина на леля Ифеома до верандата на апартамента ѝ в Нсука беше започнала да вдига мълчанието. Непокорството на Джаджа сега ми напомняше на експерименталния лилав хибискус на леля Ифеома – рядък, с дъхав аромат на свобода, но свобода, различна от тази, за която пееха тълпите, размахващи зелени листа пред парламента след преврата. Свободата да бъдеш, свободата да правиш.

Но спомените ми не започваха в Нсука, а преди това, когато всички хибискуси в предния ни двор бяха стряскащо, наситеночервени.

Говорим с душите си

Преди Палмова неделя

Бях на бюрото си, когато мама влезе в стаята ми с училищните ми униформи на ръце и ги остави на леглото. Беше ги свалила от простора, където ги закачих да се сушат тази сутрин. Униформите си перяхме аз и Джаджа, а всички друго – Сиси. Винаги първо потапахме малък крайчец от плата в разпенената вода, за да проверим дали цветът няма да пусне. Знаехме, че няма, но искахме да оползотворим всяка минута, която татко беше определил за пране на униформите.

- Благодаря, мамо. Тъкмо щях да ги взема – казах и се надигнах, за да сгъна дрехите. Не беше прилично да оставяш по-възрастен да върши твоите задължения, но на мама не ѝ пречеше. Много неща не ѝ пречеха.

- Почва да ръми, не исках да се намокрят.

Тя прекара ръка по униформата – дълга сива пола с тъмен колан, достатъчно дълга, че да прикрива прасците ми.

- *Нне*, ще си имаш брат или сестра.

Зяпнах я. Седеше на леглото със свити колене.

- Чакаш дете?

- Да – каза тя и се усмихна, а ръката ѝ все още приглаждаше полата ми.

- Кога?

- През октомври. Вчера ходих до Парк Лейн на доктор.

- Хвала на Бога – това очакваше татко да казваме с Джаджа, когато има добри новини.

- Да – мама остави полата ми някак неохотно. – Бог е правдив. Нали знаеш, че след като родих теб и след спонтанните аборти плъзнаха слухове. Някои от членовете на нашата умуна даже изпратиха хора да убеждават баща ти да си намери друга жена да му роди деца. Дъщерите на много семейства бяха готови да го направят, а сред тях имаше дори завършили университет. Можеха да му родят много синове, да превземат дома ни и да ни изхвърлят, както направи втората жена на г-н Езенду. Но баща ти остана с мен, с нас.

Тя обикновено не казваше толкова много неща наведнъж. Говореше по малко, както птица, която се храни на малки хапки.

- Така е – кимнах. Разбира се, татко заслужаваше похвала за това, че не е избрал да има още синове и да вземе втора жена. Но все пак той беше различен и ми се искаше мама да не го сравнява с г-н Езенду или с когото и да било – така го принижаваше, омърсяваше.

- Дори твърдяха, че някой ми е завързал утробата с *огву* – мама поклати глава и се засмя с онази снизходителна усмивка, която се появяваше на лицето ѝ, когато споменаваше хора, които вярват на оракули; когато роднини ѝ предлагаха да отиде на знахар, или когато някой разказваше как е изровил от двора си снопчета коса и животински кости, увити в парцали, оставени там, за да попречат на възхода му. – Те не разбират, че неведоми са пътищата господни.

- Да, неведоми са пътищата господни – казах аз и продължих да сгъвам дрехите внимателно, така че краищата да са изравнени. Не знаех, че мама се е опитвала да забременее след последния аборт преди почти шест години. Дори не можех да си представя нея и татко заедно, в леглото им, направено по поръчка и по-голямо дори от стандартното двойно легло. Когато си мислех за прояви на любов между тях, се сещах за това как си отправяха знака на мира на литургията, как сключваха ръце и после татко нежно я прегръщаше.

- Добре ли мина училище? – попита мама и се надигна. Вече ме беше попитала по-рано.

- Да.

- Със Сиси ще готвим *мой-мой*¹ за сестрите, скоро ще дойдат – каза и се отправи надолу. Аз я последвах и оставих сгънатите униформи на масата в коридора, откъдето Сиси щеше да ги вземе, за да ги изглади.

Малко след това пристигнаха монахините от групата за молитви и песните им на игбо, съпроводени от енергично ръкопляскане, отекнаха из къщата. Обикновено се молеха и пееха около половин час, а после мама ги прекъсваше с тихия си глас, който едвам се издигаше догоре дори при отворена врата, и съобщаваше че им е приговила „нещичко“. Когато Сиси почнеше да носи подносите с *мой-мой*, ориз джолоф² и пържено пиле, жените нежно гълчаха мама: „Сестро Беатрис, какво е това? Защо? Нима не ни е достатъчна *амарата*, с която ни гощават другите сестри? Нямаше нужда да го правиш, наистина.“ После пронизителен глас извикваше „Хвала на Бога!“, като провлачваше първата дума, а отговорът „Алелуя!“ отскачаше след удар в стените на стаята ми и в стъклената мебелировка в хола. После молеха Бог да награди щедростта на Сестра Беатрис и да ѝ донесе дори още повече блага. След това из къщата се разнасяше „*трак-трак-трак*“ от вилиците и лъжиците, стържещи по чиниите. Мама никога не използваше пластмасови прибори, независимо колко голяма беше групата.

Тъкмо бяха почнали да се молят над храната, когато чух Джаджа да подскача по стълбата. Знаех, че първо ще влезе в моята стая, защото татко не беше вкъщи – ако беше, Джаджа първо щеше да мине през своята стая, за да се преоблече.

- *Ке куано?* – попитах го, когато влезе. На училищната му униформа – сини шорти и бяла риза с блестяща значка на „Свети Никола“ на лявата гърда – все още личаха линиите от гладенето отпред и отзад. Миналата година след гласуване го бяха определили за най-спретнатия десетокласник и татко го беше прегърнал толкова силно, че Джаджа си помисли, че ще му счупи гърба.

---

¹ Пудинг, приготвен от пасирани боб черно око, лук, чушки и подправки – бел. прев.

² Ориз, приготвен с доматино пюре, чушки и лук, сервиран с месо – бел. прев.

- Добре – той застана до бюрото ми и безцелно прелисти отвореният учебник по „Увод в технологиите“. – Какво обядва?

- Гарри¹.

Иска ми се да бяхме обядвали заедно, каза той с поглед.

- И на мен – отвърнах на глас.

Преди, шофьорът ни Кевин взимаше първо мен от „Дъщерите на непорочното сърце“, после минавахме да вземем Джаджа от Свети Никола и като се върнехме къщи, обядвахме заедно. Сега той беше влязъл в програмата за надарени ученици в Свети Никола и имаше допълнителни извънкласни уроци. Татко беше променил програмата му, но не и моята, затова не можех да го чакам, за да обядваме заедно. Когато той се прибереше, аз трябваше вече да съм обядвала, спала следобеден сън и почнала да уча.

Въпреки това Джаджа винаги знаеше какво съм обядвала. Имахме меню на стената в кухнята, което мама променяше два пъти в месеца. Но все пак винаги ме питаше. Често правехме това – задавахме си въпроси, на които вече знаем отговорите. Може би беше защото не искахме да си задаваме други въпроси, онези, чиито отговори не искахме да чуем.

- Имам да пиша три доклада – каза и се обърна да излезе.

- Мама е бременна – рекох.

Джаджа се върна и седна на ръба на леглото ми.

- Тя ли ти каза?

- Да. Терминът ѝ е през октомври.

Джаджа затвори очи за кратко и после пак ги отвори.

- Ние ще се грижим за него, ще го пазим.

---

¹ Каша с маниока, мляко и ядки – бел. прев.

Знаех, че има предвид от татко, но не казах нищо по въпроса за пазенето. Вместо това попитах:

- Откъде знаеш, че ще е момче?

- Чувствам го. Ти как мислиш?

- Не знам.

Джаджа поседя още малко на леглото ми преди да слезе за обяд, а аз преместих учебниците настрана, погледнах нагоре и се взрях в дневната ми програма, сложена на стената над мен. С дебели букви най-отгоре на белия лист хартия пишеше „Камбили“, по същия начин както пишеше „Джаджа“ на неговата програма над бюрото му в стаята му. Зачудих се кога ли татко ще направи програма и за бебето, новото ми братче – дали веднага след като се роди, или щеше да изчака една-две години. Татко обичаше всичко да е подредено. Това беше видно дори в самите програми, с прецизно начертаните в черно мастило линии, които разделяха учене от следобеден сън, следобеден сън от време със семейството, време със семейството от вечеря, вечеря от молитва, молитва от сън. Той често ги променяше. Когато бяхме на училище, имахме по-малко време за следобеден сън и повече за учене, дори през уикендите, а през ваканциите имахме малко повече време със семейството, малко повече време за четене на вестник, игра на шах или монополи или слушане на радиото.

Превратът се случи именно по време на „време със семейството“ на следващия ден, събота. Татко тъкмо беше поставил Джаджа в шахмат, когато зазвуча военната музика по радиото, и тържествените нотки ни накараха да се заслушахме. Някакъв генерал със силен хауса акцент обяви, че е имало преврат и че имаме ново правителство. Скоро щели да ни кажат кой е новият държавен глава.

Татко отмести шахматната дъска и се извини, за да иде да ползва телефона в кабинета си. Аз, мама и Джаджа го чакахме притихнали. Знаех, че се обажда на редактора си, Аде Кокър, може би за да му каже нещо за отразяването на преврата. Когато се върна, изпихме сока от манго, който Сиси ни сервира във високи чаши, докато той говореше за преврата. Правоъгълните му устни бяха увиснали в тъжна физиономия. Превратите водят до още преврати, рече, и ни разказа за кървавия

преврат от шейсетте, който беше довел до гражданска война тъкмо след като той беше напуснал Нигерия, за да учи в Англия. Превратите винаги бяха началото на един порочен кръг. Военните винаги щяха да свалят един друг от власт, защото можеха, и защото бяха опиянени от властта.

Разбира се, че политиците са корумпирани, каза татко, и че „Стандарт“ беше писал много статии за министрите от кабинетите, които криеха пари в чужди банкови сметки, пари, предназначени за учителски заплати и строене на пътища. Но ние, нигерийците, нямаме нужда да ни управляват войници, нуждаехме се от обновена демокрация. *Обновена демокрация*. Начинът, по който го казваше, звучеше важен, но всъщност повечето от нещата, които татко казваше, звучаха важно. Обичаше да се обляга назад и да гледа нагоре, когато говореше, сякаш търсеше нещо във въздуха. Аз се фокусирах върху движението на устните му и понякога забравях всичко, понякога ми се искаше да остана така завинаги, заслушана в гласа му, във важните неща, които говореше. По същия начин се чувствах, когато се усмихваше и лицето му се разчупваше като кокосов орех с искрящо бяло месо вътре.

Деня след преврата, преди да тръгнем за вечерната благословия в „Света Агнеса“, бяхме седнали в хола и четяхме важните вестници, които нашият продавач носеше всяка сутрин – четири броя от всеки, по поръчка на татко. Винаги четяхме първо „Стандарт“. Само той имаше критична редакторска колегия и призоваваше новото военно правителство бързо да осъществи план за връщане към демокрацията. Татко четеше на глас една от статиите в „Нигерия днес“, рубрика с мнението на един писател, който настояваше, че наистина вече е било време за военен президент, тъй като политиците били излезли извън контрол и икономиката ни била пълен хаос.

- „Стандарт“ никога не би публикувал такива глупости – каза татко и остави вестника. – Да не споменаваме това, че нарича този човек „президент“.

- „Президент“ щеше да бъде, ако го бяха избрали – каза Джаджа. – Правилният термин е „държавен глава“.

Татко се усмихна, а на мен ми се прииска аз да бях казала това преди Джаджа.

- Редакцията на „Стандарт“ се прави внимателно – рече мама.

- И е далеч най-добрата – каза татко високомерно, докато преглеждаше друг вестник. – „Смяна на защитата“. Що за заглавие? Всичките ги е страх. Пишат колко корумпирано било цивилното правителство, сякаш смятат, че във военното няма да има корупция. Тази държава е тръгнала надолу, направо към дъното.

- Бог ще ни избави – рекох. Знаех, че на татко ще му хареса.

- Да, така е – татко кимна. После се протегна и хвана ръката ми, а аз се почувствах сякаш устата ми беше пълна с топяща се захар.

През следващите седмици вестниците, които четяхме през времето със семейството звучаха различно, някак по-смирени. „Стандарт“ също се беше променил, сега беше по-критичен и с по-остри въпроси отпреди. Дори пътят в колата до училище беше различен. Първата седмица след преврата, Кевин всяка сутрин откъсваше зелени клонки и ги закачаше над регистрационния номер на колата в знак на солидарност, за да може демонстрантите на Правителствения площад да ни пуснат да минем. Техните клонки обаче винаги бяха по-наситено зелени, и понякога като минавахме оттам, се чудех какво ли би било и аз да съм с тях, да блокирам пътя на колите и да викам „Свобода!“.

В последващите седмици, когато Кевин караше през улица Огуи, при барикадите на пазара имаше войници, които обикаляха и милваха дългите си пушки.

Понякога спираха коли и ги претърсваха. Веднъж видях един мъж на колене до своето Пежо 504, с ръце, вдигнати високо във въздуха.

Но къщи нищо не се променяше. Джаджа и аз все още следвахме графика си, все още си задавахме въпроси, чиито отговори вече знаехме. Единствената промяна беше в корема на мама, който беше почнал леко и нежно да се издува. В началото изглеждаше просто като спаднала футболна топка, но до Педесетница вече личеше, че църковната ѝ рокля с червено-златна бродерия не е надигната само от още един слой дрехи. Олтарът беше украсен със същия червен цвят, цветът на Педесетница. Младият гостуващ свещеник отслужваше литургията в червена роба, която му беше твърде къса, и често вдигаше поглед, докато четеше госпела. Кафявите му очи пронизваха конгрегацията, а когато свърши, бавно целуна Библията. Ако го беше направил друг, щеше да изглежда твърде драматично, но при него изглеждаше искрено. Беше ни казал, че е ръкоположен съвсем наскоро и още чака да му дадат енория. Имал общ приятел с отец Бенедикт и бил много радостен, когато го поканили да отслужи литургията тук. Не спомена нищо обаче за това колко е красив олтарът ни в „Света Агнеса“, как лъскавите му стъпала искрят като ледени блокове, нито го обяви за един от най-хубавите олтари в Енугу, даже в цяла Нигерия. Не каза, че присъствието на Бог е по-осезаемо в „Света Агнеса“, както правеха всички други гостуващи свещеници, и че цветните светци по витражите държат Бог вътре в църквата. А по средата на проповедта, внезапно запя песен на игбо: *„Буние я ену...“*

Всички от конгрегацията ахнаха, някои въздъхнаха, а други останаха с отворени уста във формата на голямо О. Бяха свикнали с разпилянните проповеди на отец Бенедикт, с монотонния му носов глас, но малко по малко запяха. Видях как татко сви устни и погледна настрани, за да види дали Джаджа и аз също пеем, и кимна одобрително като видя затворените ни усти.

След литургията застанахме пред входа на църквата и чакахме татко да поздрави хората, скупчили се около него.

- Добро утро, хвала на Бога – казваше, а после се здрависваше с мъжете, прегръщаше жените, потупваше децата по главите и щипваше бузките на бебетата. Някои от мъжете му прошепваха нещо и той отвърщаше също с шепот, после му

благодаряха и стискаха с две ръце неговата, преди да си тръгнат. Най-сетне приключи с поздравите и след като обширния църковен двор вече се беше почти изпразнил от колите, се отправихме към нашата.

- Този млад свещеник пееше като безбожник, като лидерите на онези педесетнически църкви, които никнат като гъби... Хора като него носят беди на църквата. Трябва да се молим за него – каза татко, после отключи вратата на мерцедеса и остави мисала и бюлетина на седалката. Зави към резиденцията на енорията, където винаги се обивахме след литургията, за да видим отец Бенедикт.

- Нека остана в колата и да изчакам, *бико* – каза мама, облегната на мерцедеса.
– Гади ми се.

Татко се обърна и се вторачи в нея, а аз затаих дъх. Стори ми се, че мина цяла вечност, въпреки че сигурно са били само няколко секунди.

- Сигурна ли си, че искаш да останеш в колата? – попита я татко.

Мама гледаше надолу, с ръце върху корема, може би за да не се развърже роклята или пък за да задържи хляба и чая от закуската там долу.

- Не се чувствам добре – смотолеви.

- Попитах дали си сигурна, че искаш да останеш в колата.

Мама вдигна очи.

- Ще дойда с теб. Не ми е толкова зле.

Лицето на татко не се промени. Изчака тя да стигне до него, после се обърна и двамата тръгнаха към къщата на свещеника, а Джаджа и аз ги последвахме. Докато вървахме се вгледах в мама и чак тогава забелязах колко изтощена изглеждаше. Кожата ѝ обикновено беше гладко-кафява като фъстъчена паста, но сега изглеждаше сякаш цялата течност вътре е изстискана, беше пепелява като цвета на пропукана почва през харматана. Джаджа ме попита с поглед: „Какво ще правим, ако повърне?“. Щях да вдигна краищата на роклята си, за да може мама да повърне вътре и да не нацапа много дома на отец Бенедикт.

Къщата изглеждаше сякаш архитектът твърде късно беше осъзнал, че проектира място за живеене, а не църква. Сводът, който водеше до трапезарията приличаше на вход към олтар, нишата с кремавия телефон беше готова за светото причастие, а малкият кабинет до хола като нищо можеше да е сакристия, пълна с свещени книги, литургийни дрехи и резервни бокали.

- Братко Юджийн! – извика отец Бенедикт и бледото му лице се разтегли в усмивка при вида на татко. На масата пред него имаше сварен сладък картоф, като на обяд, но и чиния пържени яйца, по-присъщи за закуска. Покани ни да седнем при него, но татко отказа вместо нас и се доближи до масата, където разговаряха приглушено.

- Как си, Беатрис? – извика силно отец Бенедикт, така че мама да го чуе от хола.
– Не изглеждаш много добре.

- Добре съм, отче. Това е от сезонната алергия, нали знаеш, харматана и дъждовния сезон.

- Е, Камбили и Джаджа, хареса ли ви литургията?

- Да, отче – отвърнахме в един глас.

Малко след това си тръгнахме, посещението ни този път беше по-кратко от обичайното. По пътя към вкъщи в колата татко не каза нищо, но челюстта му се движеше сякаш скърцаше със зъби. Всички мълчахме и слушахме Аве Мария на касетофона. Когато се прибрахме, Сиси беше приготвила чая на татко в китайския чайник с тънка, изящна дръжка. Татко остави мисала и бюлетина на масата и седна, а мама заснова около него.

- Нека ти сипя чая – предложи, въпреки че никога не му сервираше чая.

Той не ѝ обърна внимание и сам си наля, после каза на мен и Джаджа да отпием. Джаджа отпи една глътка и върна чашата върху подноса. Татко я вдигна отново и ми я подаде. Хванах я с две ръце, отпих от чая Липтън с мляко и захар и го оставих обратно.

- Благодаря, татко – казах, усещайки как любовта прогаря езика ми.

Аз, мама и Джаджа отидохме да се преоблечем. Стъпките ни по стълбите бяха тихи и премерени като неделите ни – чакахме в тишина татко да поспи, за да можем да обядваме, после прекарвахме в тишина времето за размисъл, в което татко ни даваше да четем и да осмислим пасаж от Библията или книга на някой от старите Отци на църквата; вечерта се молехме в тишина; след това в тишина се връщаме от църквата след благословията. Дори времето със семейството в неделя беше тихо, в тон с деня за почивка, без игри на шах или обсъждане на вестниците.

- Може би Сиси днес може да приготви обяда сама – каза Джаджа като стигнахме до върха на извитата стълба. – Почини си преди обяд, мамо.

Мама понечи да каже нещо, но внезапно се спря, ръката ѝ се втурна към устата и бързо влезе в стаята си. Преди и аз да се прибера в моята, останах, за да чуя резките звуци от повръщането, идващо от дълбоко в гърлото ѝ.

За обяд имаше ориз джолоф, късове азу¹ с големината на юмрук, пържени докато костите не станат хрупкави, и нгуо-нгуо². Татко изяде повечето от супата, загребваше с лъжицата си лютивия бульон в стъклената купичка. Тишина беше надвиснала над масата като синьо-черни облаци през дъждовния сезон. Чуваше се само чуруликането на птиците очиря отвън. Всяка година пристигаха преди първите дъждове и правеха гнездата си на дървото авокадо, което растеше точно до трапезарията. Понякога с Джаджа намирахме на земята паднали гнезда, направени от преплетени клечици, изсъхнала трева и късове от конците, с които мама ме сплиташе, които птиците бяха извадили от коша за боклук в задния двор.

Аз първа приключих с обяда и рекох:

- Благодаря ти, Боже. Благодаря, татко. Благодаря, мамо.

После скръстих ръце и зачаках всички да свършат, за да се помолим. Не поглеждах никого, фокусирах се само върху портрета на дядо, който беше закачен на стената срещу мен.

---

¹ Вид пържена риба – бел. прев.

² Нигерийска супа с козе месо и пипер – бел. прев.

Когато татко започна молитвата, гласът му трепереше повече от обикновено. Първо се помоли за храната, после помоли Господи да прости на онези, които са се опитали да попречат на волята Му, които са поставили на първо място егоистичните си желания и не са искали да посетят служителите Му след литургията. В стаята отекна гласът на мама: „Амин“.

След обяда си седях в стаята и четях пета глава от Яков, защото през времето за семейство щях да говоря за библейските корени на миропомазването на болните. Тогава чух звуците. Кратки, глухи удари по ръчно резбованата врата на родителите ми. Представих си, че вратата е заседнала и татко се опитва да я отвори. Ако си го представех достатъчно ясно, щеше да бъде истина. Седнах, затворих очи и започнах да броя. Ако броях, не ми се струваше толкова дълго, не беше толкова ужасно. Понякога свършваше дори преди да стигна до двайсет. Бях стигнала до деветнайсет, когато звуците спряха и чух как вратата се отвори. Стъпките на татко по стълбите звучаха по-тежки и странни от обикновено.

Подадох се от стаята, точно когато и Джаджа излезе от своята. Заставахме на площадката и видяхме как татко слиза, а на раменете му беше праметната мама, увиснала като чувалите с ориз, които работниците от фабриките му купуваха на едро на границата със Семе. Отвори вратата на трапезарията и чухме как на входната врата казва нещо на портиера Адаму.

- Има кръв по пода – каза Джаджа. – Ще донеса парцала от банята.

Почистихме капките кръв, които бяха оставили следа, сякаш някой е носил счупено бурканче с червена водна боя надолу по стълбите. Аз бършех, а Джаджа попиваше.

Тази нощ мама не се прибра вкъщи и аз и Джаджа вечеряхме сами. Не говорихме за мама. Вместо това обсъждахме тримата мъже, които бяха публично екзекутирани за трафик на дрога три дена по-рано. Джаджа беше чул някакви момчета в училище да говорят за това, бяха го давали и по телевизията. Мъжете били завързани за пилони, а телата им продължавали да се тресат, дори когато вече били спрели да ги дупчат с куршуми. Казах на Джаджа какво каза едно момиче от моя клас: че майка ѝ изключила телевизора, питайки се защо да гледа как умират други човешки същества, и се чудела що за хора са тези, събрали се на мястото на екзекуцията.

След вечеря, Джаджа каза молитвата и накрая добави няколко думи за мама. Татко се прибра, когато вече бяхме в стаята си и учехме по графика. Когато влезе в стаята ми, аз си рисувах бременни човечета от вътрешната страна на корицата на учебника по увод в земеделието за осми клас. Очите му бяха червени и подпухнали, което по някакъв странен начин го караше да изглежда по-млад и уязвим.

- Майка ви ще се върне утре, по времето по което се връщаш училище. Ще се оправи.

- Добре, татко. – извърнах поглед от него и се вгледах в отново в учебника.

Той ме хвана за раменете и започна да ги разтрива нежно с кръгови движения.

- Изправи се – каза. Аз станах и татко ме прегърна, притискайки ме толкова силно, че чух как под меките гърди сърцето му бие.

Мама се върна на следващия следобяд. Кевин я докара с колата, с която често ни водеше на училище – Пежо 505 с името на фабриката на предната врата. С Джаджа я чакахме до входната врата, толкова близо един до друг, че раменете ни се докосваха, и отворихме вратата преди мама да понечи да го направи.

- Уму м – каза и ни прегърна. – Децата ми.

Беше със същата бяла тениска и надписа БОГ Е ЛЮБОВ отпред. Зелената ѝ дреха беше непохватно завързана от едната страна, по-ниско от обикновено. Погледът ѝ блуждаеше като на лудите, които обикаляха кофите за боклук, нарамили разкъсани брезентови торби, в които носеха фрагментите от живота си.

- Случи се инцидент. Бебето си отиде.

Отстъпих крачка назад и погледнах корема ѝ. Все още беше голям и извиваше нежно дрехата ѝ. Да не би да не е разбрала добре? Продължавах да го гледам, когато Сиси влезе в стаята. Скулите на Сиси бяха толкова високи, че ѝ придаваха тайнствено развеселено изражение, сякаш ти се надсмива, без да знаеш защо.

- Добър ден, мадам, *нно*. Сега ли ще обядвате или след като се изкъпете?

- Какво? – за момент мама погледна, сякаш не беше разбрала какво я пита Сиси.
– Не сега, Сиси, не сега. Донеси ми вода и хавлия.

Мама застана в центъра на хола до стъклената маса с ръце, увити около себе си, все едно се прегръщаше, докато Сиси не ѝ донесе пластмасова купа с вода и кухненска кърпа. Етажерката имаше три рафта и на всеки един от тях стояха бежови фигурки, танцуващи балет. Мама почна от най-долния рафт, като почистваше и фигурките, и повърхността. Седнах на кожения диван възможно най-близо до нея, достатъчно че да се протегна и да пригладя дрехата ѝ.

- *Нне*, това е времето ти за учене. Качвай се горе – каза.

- Искам да остана тук.

Тя бавно прокара кърпата по една от фигурките с високо вдигнато краче като кибритена клечка, и после рече:

- *Нне*, отивай.

Качих се горе и седнах, вперила очи в учебника. Черният шрифт се размазваше, буквите се преливаха една в друга и ставаха яркочервени като прясна кръв. Кръв, водниста и течаща от мама, течаща от очите ми.

По-късно на вечеря татко каза, че ще трябва да изрецитираме шестнайсет различни новени за прошката на мама. В неделя, първата неделя от Светата троица, останахме след литургията и почнахме новените. Отец Бенедикт ни напръска със светена вода. Някои от капките паднаха върху устните ми и усещах соления застоил вкус, докато се молехме. Ако татко забележеше, че аз или Джаджа почнем да се разсейваме около тринадесетото рецитиране на молитвата до Свети Юда Тадей, ни казваше да почнем отначало. Трябваше да бъдат правилни. Не се замислях, дори през ум не ми минаваше да се запитам защо мама има нужда от прошка.

Думите пред очите ми се превръщаха в кръв, всеки път, като отворех учебниците. Дори и с приближаването на изпитите, дори и когато почнахме да преговаряме, продължавах да не разбирам нищо.

Няколко дни преди първия ми изпит, докато учех в стаята си и се опитвах да се концентрирам върху всяка дума, на вратата се звънна. Беше Йеунде Кокър, жената на редактора на татко, и плачеше. Чух я, защото стаята ми е точно над хола, и защото беше най-силният плач, който някога бях чувала.

- Отведоха го! Отведоха го! – изхълца между хлипанията.

- Спокойно, Йеунде – каза татко, много по-тихо от нея.

- Какво ще правя, сър? Имам три деца, най-малкото още суче! Как ще ги гледам сама?

Едвам чувах думите ѝ през заседналата буца в гърлото ѝ. После татко ѝ рече:

- Йеунде, не говори така. Аде ще се оправи, обещавам ти. Ще бъде наред.

Чух как Джаджа излезе от стаята си. Щеше да слезе долу и да се престори, че отива в кухнята за вода, а всъщност да остане до хола и да слуша. Когато се качи обратно, ми каза, че били арестували Аде Кокър, докато излизал от редакцията на „Стандарт“. Оставили колата му на пътя с отворена предна врата. Представих си как го изкарват от колата му и го набутват в друга, навярно черен ван, пълен с войници, чиито оръжия се показват от прозореца. Представих си как ръцете му треперят от страх и мокро петно се появява на панталона му.

Знаех, че са го арестували заради заглавната статия в миналия „Стандарт“, за това как премиерът и жена му са платили на някой да прекара хероин през границата. Статията питаше защо наскоро са били екзекутирали трима мъже и кои са всъщност наркобароните.

Джаджа каза, че когато надникнал през ключалката, татко държал ръката на Йеунде и ѝ казал да повтаря с него молитвата „Никой, който вярва в Него, не ще бъде изоставен“.

Същите думи си повтарях по време на изпитите на следващата седмица. Повтарях ги и докато Кевин ме караше вкъщи след последния учебен ден, а аз стисках бележника до гърдите си. Сестрите не го бяха запечатали и знаех, че съм останала втора. Пишеше го с цифри: „2/25“. Класната ми, сестра Клара, беше написала: „Камбили е интелигентна за възрастта си, тиха и отговорна.“ Директорката, Майка Луси беше казала: „Изключително умна и изпълнителна ученичка и дъщеря, с която трябва да се гордеете.“ Но знаех, че татко няма да се гордее. Често ни казваше, че не плаща толкова много пари на „Дъщерите на непорочното сърце“ и „Свети Никола“, за да оставяме на други да ни изпреварват. Никой не беше плащал за неговото обучение, камо ли пък безверният му баща, нашият Папа-Ннукву, и въпреки това той винаги е бил първи. Исках да се гордее с мен, да се справям толкова добре, колкото и той. Имах нуждата да ме погали по врата и да ми каже, че изпълнявам Божията воля. Да ме прегърне силно и да ми каже, че на когото е дадено много, много се очаква. Да ми се усмихне с онази усмивка, която озарява лицето му, а мен ме стопля отвътре. Но бях останала втора. Бях омърсена от провал.

Мама отвори вратата дори преди Кевин да е спрял пред къщата. На последния учебен ден винаги ни чакаше пред входната врата, за да изпее хвалебствени песни на игбо, да ни прегърне и да вземе бележниците. Само тогава пееше на висок глас вкъщи.

- *О ме мма, Чинеке, о ме мма...* – започна песента, но спря, когато я поздравих.
– *Нне*, как мина? Лицето ти не свети.

Отмести се, за да мина.

- Останах втора.

- Ела да ядеш. Сиси е направила кокосов ориз – каза, след кратка пауза.

Седях на бюрото си, когато татко се прибра. Качи се тежко по стълбите и всяка стъпка беше като турбуленция в главата ми. Отиде в стаята на Джаджа. Беше на първо място, като обичайно, и татко щеше да се гордее, да го прегърне, да постави ръката си на раменете му. Въпреки това прекара доста време в стаята на Джаджа – знаех, че проверява оценката по всеки предмет, да не би да е паднала от миналия срок. Нещо ме

натисна в пикочния мехур и се затичах към тоалетната. Когато се върнах, татко вече беше в стаята ми.

- Добър вечер, татко, *нно*.

- Добре ли мина училище?

Исках да кажа, че съм втора, за да разбере веднага, за да призная провала си, но вместо това казах само „Да“ и му подадох бележника. Отне му цяла вечност да го отвори и още повече да го прочете. Опитвах се да контролирам дишането си, докато чаках, но знаех, че не мога. Накрая татко попита:

- Кой е първи?

- Чинуге Джидезе.

- Джидезе? Момичето, което беше второ миналия срок?

- Да – отвърнах. Стомахът ми издаваше твърде силни ръмжащи звуци, които не спираха дори когато си гълтах корема.

Татко гледа бележника ми още известно време, после каза:

- Слез за вечеря.

Краката ми се затътриха по стълбите сякаш бяха от дърво и нямаха стави. Татко беше донесъл мостри от новите бисквити и ни подаде зеления пакет преди да почнем да вечеряме. Отхапах от бисквитата и казах:

- Много е хубава, татко.

Той също отхапа и задъвка, гледайки към Джаджа.

- Има свеж вкус – каза той.

- Много вкусно – каза мама.

- Ако Бог е рекъл, ще се продава добре – рече татко. – Вафлите ни са първи на пазара сега и това също трябва да стане първо.

Не можех да погледна лицето на татко, докато говореше. Варените картофи и зеленчуците не искаха да слязат по гърлото ми, бяха се захванали за устата ми като деца, които не искат да пуснат ръката на майка си на входа на детската градина. Пиех чаша вода след чаша вода, за да улесня преглъщането и докато стана време за молитвата, стомахът ми вече беше издут от вода. Когато приключи, татко каза:

- Камбили, ела горе.

Последвах го. Докато се изкачваше по стълбите облечен в червената си сатенена пижама, задните му части се полюшкваха като добре пригответено акаму¹. Стаята му беше обзаведена в кремав цвят, който всяка година сменяше с друг нюанс кремаво. Плюшеният килим, върху който стъпалата потъваха, беше едноцветен, завесите имаха съвсем малка кафява бродерия по краищата, а двата кожени фотьойла в кремаво бяха толкова близко, сякаш за двама, водещи интимен разговор. Всичко се сливаше и караше стаята да изглежда по-широка – сякаш никога не свършва, сякаш дори и да искаш да избягаш, няма накъде. Когато бях малка и мислех за Рая, си го представях мек, кремав и безкраен като стаята на татко. Когато имаше буря, се сгушвах в прегръдките на татко, докато навън вятърът подхвърляше плодове манго, а електрическите жици пращяха и хвърляха искри. Татко ме скриваше между колената си или ме завиваше с кремавото одеало, под което се чувствах в безопасност.

Сега седях на ръба на леглото на подобно одеало. Свалих си пантофите и потопих стъпалата си в килима така, че пръстите ми да са покрити. Поне една част от мен да е защитена.

- Камбили – въздъхна татко тежко. – Този срок не си дала всичко от себе си. Останала си втора, защото така си решила.

Очите му бяха тъжни. Дълбоки и тъжни. Искях да докосна лицето му, да прокарам ръка по гумената му буза. В очите му имаше истории, които никога нямаше да чуя.

---

¹ Вид пудинг, пригответен от царица

В този момент телефонът звънна. Откакто арестуваха Аде Кокър, звънеше често. Татко вдигна и заговори тихо. Останах седнала, докато не вдигна поглед и ми махна с ръка да изляза. Не ме повика на следващия ден, нито на по-следващия, да говорим за оценките ми и да реши как ще ме накаже. Помислих, че е зает с делото на Аде Кокър, но дори и след като успя да го измъкне от затвора след една седмица, не повдигна отново темата за оценките ми. Не каза нищо и за това как е успял да освободи Аде Кокър. Просто видяхме редакторската бележка на Аде в „Стандарт“ - пишеше за цената на свободата и как неговото перо не може и няма да спре да пише истината. Но не споменаваше къде е бил задържан, кой го е арестувал и какво са му причинили. В послеписа благодареше на издателя си: *„мъж на честта, най-смелият мъж, който познавам.“* Във времето със семейството седях до мама на дивана и препрочитах този ред отново и отново. После затварях очи и усещах как нещо преминава през мен, както след кихане – същото ясно вълнение, което изпитвах когато отец Бенедикт говореше за татко в цървата.

- Слава Богу, че Аде е добре – каза мама, докато пръстите ѝ минаваха през вестника.

- Гасили са цигари на гърба му – поклати глава татко. – Толкова много цигари.

- Ще си получат заслуженото, но не на тази земя, *мба*.

Въпреки че татко не се усмихна – беше твърде тъжен, за да се усмихне – ми се прииска аз да бях казала това преди мама, защото знаех, че на татко му е харесало.

- Отсега нататък ще издаваме нелегално. Екипът ми вече не е в безопасност.

Знаех, че това значи, че просто ще издават от тайна локация, но все пак си представих Аде Кокър и другите от екипа, приведени над бюра в офис под земята, под флуоресцентни лампи, пишайки за истината.

Същата вечер, докато се молеше, татко добави по-дълги пасажи, в който молеше Бог да спомогне за падението на безбожниците, които управляват държавата ни и повтаряше отново и отново: „Богородице наша, закрилница на нигерийския народ, моли се за нас.“

След две кратки седмици ваканцията приключи и съботата преди да почне училище, мама ни заведе на пазар за нови сандали и раници. Нямахме нужда, защото предишните ни кожени сандали и раници бяха още нови, от предния срок, но това беше единственият ни ритуал само за тримата. Да идем до пазара преди новия срок, да свалим прозореца на колата по пътя, без да искаме разрешение от татко. По пътя към пазара, позволявахме на очите си да се задържат върху полуголите луди хора до контейнерите за боклук, мъжете, които без притеснение си разкопчаваха панталоните и уринираха по ъглите, жените, които се пазаряха на висок глас за зеленчуците, докато собственикът не се покажеше изотзад.

Вътре в пазара подминавахме търговците, които ни дърпаха към тъмни коридори с думите „Имам точно каквото търсиш.“ и „Ела с мен, тук е.“, въпреки че нямаха представа какво искаме. Сбърчвахме носове от миризмата на кърваво прясно месо и сушена риба, и привеждахме глави под пчелите, които бръмчаха на рояци над щандовете на продавачите на мед.

Когато излязохме от пазара със сандали и платове, които мама беше купила, видяхме малка тълпа събрана около сергиите със зеленчуци, покрай които бяхме минали по-рано. Обикаляха войници, а жените от пазара викаха с ръце на глава, както правят хората, когато са отчаяни или в пълен шок. На земята имаше жена, която стенеше и си скубеше косата. Роклята ѝ се беше развързала и се виждаше бялото бельо.

- По-бързо – каза мама и се доближи до мен и Джаджа. Усетих, че се опитва да ни предпази от това да видим войниците и жената. Докато минавахме покрай тях, видях как една жена заплю войник и как той вдигна дълъг камшик във въздуха. Изви се, преди да падне върху рамото на жената. Друг войник събаряше касетките с плодове, стъпкваше папайите и се смееше. Когато се качихме в колата, Кевин каза на мама, че на войниците им е било наредено да разрушат зеленчуковите сергии, защото били нелегални. Мама не отвърна – още се взираше през прозореца, сякаш искаше да види за последно онези жени.

Продължих да мисля за жената на земята докато карахме към вкъщи. Не бях видяла лицето ѝ, но усещах, че я познавам, че винаги съм я познавала. Искаше ми се да бях могла да отида да ѝ помогна, да изчистя червената пръст от роклята ѝ.

Мислех за нея и в понеделник, докато татко ме караше на училище. Той намали на улица Огуи, за да хвърли няколко банкноти найра на един просяк, проснат на пътя, близо до едни деца, които продаваха обелени портокали. Просякът се вгледа в банкнотата, после се изправи и почна да маха, пляска и да скача след нас. Бях решила, че е сакат. Гледах го в огледалото за задно виждане, докато не изчезна от поглед. Напомни ми на жената на земята от пазара. Имаше безпомощност в радостта му, същата безпомощност, която видях и в отчаянието на жената.

Стените около гимназията „Дъщерите на непорочното сърце“ бяха много високи, подобни на тези в нашата къща, но вместо електрическа бодлива тел, отгоре имаха стърчащи парчета нащърбено зелено стъкло. Татко каза, че именно стените са го убедили да ме запише там, като завърших начално училище. Казваше, че дисциплината е много важна. Не може малчуганите да катерят стените и да прескачат оградите, за да ходят в града и да вилнеят, както правят в държавните училища.

- Тези хора не знаят как да шофират – промърмори татко, когато стигнахме до свиркащите коли, наредени пред вратите на училището. – Няма да им дадат медал за това, че са дошли първи.

Между колите сновяха момичета, по-малки от мен, които продаваха обелени банани и фъстъци, а проядените им от молци блузки се свличаха от раменете им. Татко най-сетне успя да вкара колата в двора, мина покрай огромната окосена морава и паркира до волейболното игрище.

- Къде е твоята класна стая? – попита.

Посочих сградата между манговите дървета. Татко излезе от колата с мен и се запитах какви ги върши, защо е тук, защо накара Кевин да закара Джаджа, а мен ме докара той.

Докато вървахме към класната стая, сестра Маргарет забеляза татко и му помаха радостно измежду тълпата ученици и някои родители. После се заклатушка

към нас. Думите почнаха да се леят от устата ѝ: как е той, доволен ли е от прогреса ми в „Дъщерите на непорочното сърце“, ще дойде ли да посрещне епископа другата седмица.

Акцентът на татко се промени, когато заговори и зазвуча британски. Същото беше и когато говореше с отец Бенедикт. Беше любезен и готов да помогне. Винаги беше такъв с хората от църквата, особено с белите. Както когато даваше чека за ремонта на библиотеката на училището. Каза, че е дошъл само да види класната стая, а сестра Маргарет му каза ако има нужда от нещо, да я попита.

- Къде е Чиние Джидезе? – попита татко, когато стигнахме пред стаята. Група момичета седяха на вратата и си приказваха. Огледах се и усетих тежест в главата си. Какво щеше да направи? Видях светлокафявото лице на Чиние в центъра на групата, както обикновено.

- Момичето в средата – казах.

Дали щеше да говори с нея? Да ѝ дръпне ушите, задето е първа? Искаше ми се земята да се отвори и да ме погълне, заедно с цялото училище.

- Погледни я. Колко глави има?

- Една.

Нямаше нужда да я гледам, за да отговоря, но въпреки това го сторих. Татко извади малко джобно огледалце от джоба си.

- Погледни се.

Вторачих се в татко.

- Погледни се.

Взех огледалото и се вгледах.

- Ти колко глави имаш, *гбо*? – попита, за пръв път на игбо.

- Една.

- Това момиче също има една глава, не две. Тогава защо си ѝ позволила да те изпревари?

- Няма да се повтори, татко.

Духаше лек пращен вятър икуку в кафяви спирали като пружини и усетих пясъка върху устните си.

- Защо мислиш, че се старая толкова с Джаджа да получавате най-доброто? Трябва да направите нещо с всичките тези предимства. Бог ви е дал много, затова очаква много от вас. Очаква съвършенство. Аз нямах баща, който да ме праща в най-добрите училища. Моят баща си прекарваше времето в почитане на богове от дърво и камък. Ако не бяха свещениците и сестрите мисионери, щях да бъда никой. Бях прислужник на свещеника две години. Точно така, прислужник. Никой не ме е карал до училище. Вървах по осем мили всеки ден до Нимо, докато не завърших начално училище. А докато учех в гимназия „Свети Григорий“, бях градинар на свещениците.

Вече бях слушала всичко това, колко много се е трудил, колко много е научил от мисионерите, неща, които е нямало да научи от идолопоклоническия си баща, моя папа-ннукву. Но все пак кимах и изгледах съсредоточена. Надявах се съученичките ми да не се питат защо с баща ми сме избрали да водим дълъг разговор точно пред класната стая. Най-накрая татко спря да говори и прибра огледалцето.

- Кевин ще дойде да те вземе.

- Добре.

- Чао. Да се учиш. – прегърна ме небрежно.

- Чао.

Проследих го с поглед, докато вървеше по пътеката със зелени храсти от двете страни. В този момент би звънецът.

Да се съберем беше трудно и шумно, наложи се майка Луси няколко пъти да каже „Тишина, моля, момичета.“. Аз бях отпред на редицата, както обикновено, защото отзад бяха момичетата, които си имаха групички, които се кискаха и си

шушукаха, когато учителите не гледаха. Учителите пък бяха на подиум като статуи в синьо-бели одежди. След като изпяхме песен за добре дошли от книгата с католически химни, майка Луси прочете евангелието на Матей, глава пет до единадесетия стих, а после изпяхме националния химн. Това беше сравнително ново за „Дъщерите на непорочното сърце“. Почна миналата година, защото някои родители бяха недоволни, че децата им не знаят националния химн и клетвата. Докато пеехме, наблюдавах сестрите. Само нигерийките пееха и белите им зъби блестяха на фона на тъмната кожа. Белите игуменки стояха със скръстени ръце, или леко докосваха стъклените мъниста от броениците, които висяха на кръста им, и следяха дали устните на всяка ученичка се движат. След това майка Луси присви очи зад дебелия стъкло на очилата си и огледа редиците. Винаги избираше едно момиче да започне клетвата, преди да се включат всички.

- Камбили Ачике, започни клетвата, моля.

Никога преди това не ме беше избирала. Отворих уста, но думите не излизаха.

- Камбили Ачике?

Майка Луси и всички останали се бяха обърнали и ме зяпаха.

Прочистих си гърлото и се замолих на думите да дойдат. Знаех ги, бяха в главата ми. Но не идваха. Топла пот изби под мишниците ми.

- Камбили?

Най-накрая, заеквайки, успях да почна: „Заклевам се да бъда вярна и предана на Нигерия, моята страна...“

Другите ученички се включиха и докато мърдах устни, се опитах да успокоя дишането си. След края на събранието всички отидохме към стаите. Класът ми мина през рутината – настаняването, скърцането на столове, почистването на чиновете, преписването на програмата за новия срок от дъската.

- Как мина ваканцията, Камбили? – попита Езинне, като се наведе към мен.

- Добре.

- Ходи ли в чужбина?

- Не – казах. Не знаех какво да кажа, но исках Езинне да знае, че оценявам това, че винаги беше мила с мен, въпреки че се държах неловко и езикът ми беше вързан. Исках да ѝ благодаря, че не ми се присмива и не ме нарича „снобка“ като другите, но от устата ми излязоха думите „А ти пътува ли?“

Езинне се засмя.

- Аз? *O di egvu*. Само хора като теб и Габриела и Чинуе пътуват, хората с богати родители. Аз ходих само на село да видя баба си.

- Ясно – казах.

- Защо идва баща ти тази сутрин?

- Ами... аз... – спрях да поема дъх, защото знаех, че иначе само ще заеквам още повече. – Искаше да види класната стая.

- Много си приличате. Е, ти не си толкова едра, но чертите и цветът на кожата ти са същите.

- Да.

- Разбрах, че Чинуе те е изпреварила миналия срок. *Аби?*

- Да.

- Е, сигурна съм, че на вашите не им пука. Ти си винаги първа, още от първата година. Чинуе каза, че баща ѝ я е завел в Лондон.

- Хм.

- Аз съм пета, което за мен си е подобрение, защото преди това бях осма. Нали знаеш, в нашия клас конкуренцията е много голяма. В началното училище винаги бях първа.

Тогава Чинуе Джидезе дойде до чина на Езинне и каза с високия си, чуруликащ глас:

- Ези, искам и този срок да остана отговорник на класа, така че гласувай за мен, пеперудке.

Полата от униформата ѝ беше стегната в талията и разделяше тялото ѝ на две заоблени половини като числото осем.

- Разбира се – каза Езинне.

Не се учудих, че Чинуе ме подмина и отиде към момичето на следващия чин и повтори същите думи, но с друго галено име, което си беше измислила. Никога не беше говорила с мен, дори и когато ни сложиха да събираме плевели в същата група по земеделски науки. В малкото междучасие момичетата се нарояваха около нея и смехът им се чуваше често. Прическите им бяха точни копия на нейната – черни, увити с конец расти, ако тя беше с иси ову тази седмица, или тънки плитки, хванати на конска опашка, ако тя беше с шуку. Чинуе ходеше сякаш стъпваше върху нещо горещо – вдигаше всеки крак почти веднага, щом другият докоснеше земята. През голямото междучасие тя припикаше начело на група момичета по пътя за лавката, за да си купят бисквити и кола. Езинне казваше, че Чинуе плаща безалкохолните на всички. Аз обикновено оставах да чета в библиотеката през голямото междучасие.

- Чинуе просто иска ти да я заговориш първа – подшушна Езинне. – Знаеш ли, че започна да те нарича снобка, защото не говориш с никого. Каза, че няма какво да се надуваш, че баща ти има вестник и фабрики, защото нейният баща също е богат.

- Не се надувам.

- Например днес по време на събранието, каза, че се надуваш, и затова не почна клетвата веднага, щом майка Луси те извика.

- Не чух, че ме извика първия път.

- Аз не казвам, че се надуваш, казвам, че това си мислят Чинуе и другите момичета. Може би трябва да пробваш да си поговориш с нея. След училище не трябва да тичаш да се прибереш, а да вървиш с нас до вратите. Защо винаги тичаш?

- Просто обичам да тичам – казах и се зачудих дали това се брои за лъжа, която трябва да изповядам следващата събота, заедно с тази, че не съм чула майка Луси.

Пежото 505 на Кевин винаги беше паркирано пред входа на училище, преди да бие звънецът. Кевин имаше много задачи, които да върши за татко и не трябваше да го забавям, така че винаги излитах след последния час. Излитах, все едно тичах 200 метра на състезание. Веднъж Кевин каза на татко, че съм се забавила няколко минути, и татко ми удари шамари на двете бузи едновременно. После имах два големи отпечатъка от ръцете му, а ушите ми пищяха дни наред.

- Защо? – попита Езинне. – Ако останеш да си приказваш с хората, може би ще разберат, че не си снобка.

- Просто обичам да тичам – повторих.

И до края на срока си останах снобка за по-голямата част от съученичките ми. Но не се притеснявах много много за това, защото имах по-голямо бреме – да съм сигурна, че този срок ще бъде първа. Чувството беше сякаш трябваше да балансирам чувал с пясък на главата си всеки ден в училище, без да мога да си помогна с ръце. Текстът в учебниците все още беше като червено петно и продължавах да виждам духа на малкото си братче между редовете кръв. Запомнях каквото мога в час, защото знаех, че от ученето въкъщи нямаше да разбере нищо. След всеки тест имах бучка в гърлото, като зле приготвено фуфу, която не се махна, докато не ни върнаха резултатите.

Коледната ваканция започна в началото на декември. Надникнах в бележника, докато Кевин ме караше въкъщи, и видях 1/25, написано с толкова нечетлив почерк, че не бях сигурна дали не е 7/25. Същата нощ заспах, мислейки за радостното лице на татко и за гласа му, когато ми каза, че се гордее с мен и че съм изпълнила мисията, която Бог ми е дал.

Декември дойде с прашните ветрове на харматана, които донесоха миризмата на Сахара и Коледа. Вятърът откъсна тънките овални листа на дървото франджипани и игличките на свистящите борове и покри всичко с кафяв воал. Винаги прекарвахме Коледа в родния ни град. Сестра Вероника го наричаше годишното мигриране на народа игбо. С ирландския си акцент, който извиваше думите по езика ѝ, казваше как не разбира защо много от хората игбо строят огромни къщи в родните си градове, където прекарват само седмица или две по Коледа, а през останалото време нямат проблем да живеят в пренаселени квартали. Често се чудех какво има да му разбира – просто така са нещата тук.

В деня, в който тръгнахме, духаше остър сутрешен вятър, който клатеше боровете и те се огъваха, сякаш се кланят на бога на праха, а листата и клоновете им свистяха като свирката на футболен съдия. Колите бяха паркирани в двора, с отворени врати и багажници, и чакаха да бъдат натоварени. Татко щеше да кара мерцедеса, с мама отпред и аз и Джаджа отзад. Кевин щеше да кара фирмената кола със Сиси, а шофьорът от фабриката, Съндей, който заместваше Кевин когато си взимаше годишния отпуск от една седмица, щеше да е с волвото.

Татко стоеше до хибискусите и се разпореждаше с една ръка в джоба на бялата туника, а с другата показваше кое в коя кола отива.

- Куфарите в мерцедеса, заедно със зеленчуците. Картофите в пезото, също и касетките с коняк и кутиите със сок. Виж дали ще се поберат и купчините *окпороко*¹. Чувалите с ориз, *гарри*, боб и банани във волвото.

Имаше много за товарене и Адаму дойде от портата да помогне на Кевин и Съндей. Само картофите, големи колкото новородени кученца, запълниха целия багажник на пезото, а на предната седалка на волвото имаше чувал с боб, отпуснат

---

¹ Вид сушена риба – бел. прев.

като заспал пътник. Кевин и Съндей тръгнаха първи, а ние след тях, за да може ако ги спрат войниците, татко да види и също да спре.

Татко започна молитвата още преди да излезем от портата. След първата декада спря, за да продължи мама със следващата поредица хвалебствия на Мария. След това беше ред на Джаджа, а после мой. Татко караше бавно. Бързият път беше двулентов и когато застанахме зад един камион, той не го изпревари – мърмореше, че пътищата са опасни, че хората в Абуджа били откраднали парите, с които трябвало да направят пътя по-широк. Много коли ни свиркаха и ни изпреварваха, някои от тях бяха толкова пълни с коледни картофи, чували с ориз и шайги с безалкохолни, че задницата им почти допираше пътя.

На Деветата миля, татко спря да купи хляб и окпа¹. Амбулантните търговци ни наобиколиха отвсякъде и почнаха да бутат през прозорците на колата варени яйца, кашу, ядки, бутилирана вода, хляб, окпа и агиди и да припяват: „Купи от мен, аз ще ти продам най-доброто!“ или „Мен търсиш, виж ме!“

Въпреки че купи само хляб и окпа, увита в горещи бананови листа, даде по една банкнота от двайсет найра на всеки от тях. „Благодаря Ви, сър, Бог да Ви благослови!“ отекваше в ушите ми докато се отдалечавахме.

Зеленият знак „Добре дошли в град Абба“, който ни отклони от магистралата, беше толкова малък, че за малко да го изпуснем. Татко зави по черния път и малко след това започна да се чува „скръц-скръц-скръц“ от увисналото от тежестта шаси на мерцедеса, което се отъркваше в неравния път. Докато минавахме, хората махаха и викаха „Омелора!“ – титлата на татко. Близо до колибите от кал и слама имаше триетажни къщи, издигащи се зад орнаментирани метални порти. Голи и полуголи деца ритаха спукани футболни топки. Мъжете седяха на пейки под дърветата и пиеха палмово вино от рога на крави и мътни стъклени чаши. Докато стигнем до големите черни порти на вилата ни, колата вече беше покрита с прах. Трима възрастни мъже, седнали под самотното уква дърво до портата, помахаха и извикаха: „*Нно ну! Нно ну!* Върна ли се? Ще дойдем да те поздравим.“. Икономът ни разтвори портите.

---

¹ Вид бобово растение – бел. прев.

- Благодаря, Господи, за спокойното пътуване – каза татко и се прекръсти на влизане в двора.

- Амин – отвърнахме.

Дори и сега, четириетажната ни къща ми спираше дъха, с величествените си бели стени, фонтана, кокосови дървета от двете страни и портокалови из целия двор. Три момченца, които ни бяха следвали по пътя, изтичаха до двора да поздравят татко.

- *Омелора!* Гуд афун, са!¹ – извикаха в хор. Носеха само къси гащи, а пъпчетата им бяха големи колкото малки балончета.

- *Кеду ну?* – Татко даде на всяко едно десет найри от пачка банкноти, която извади от сака си. – Много поздрави на родителите ви, да им дадете парите!

- Добре, сър! Благодаря! – и избягаха от двора със смях.

Кевин и Съндей разтовариха храната, а аз и Джаджа куфарите от мерцедеса. Мама и Сиси отидоха в задния двор да оставят чугунените поставки за готвене. Нашата храна се приготвяше на газови котлони в кухнята, но на тези поставки щяха да готвят ориз, яхнии и супи за посетителите. Някои от съдовете бяха толкова големи, че можеха да съберат цяла коза. Мама и Сиси не готвеха, а само обикаляха и носеха сол, кубчета Маги, повече прибори. Жените на членовете на нашата умунна идваха да готвят, защото искаха мама да си почива от стреса на големия град, по техни думи. И всяка година взимаха за вкъщи храната, която оставаше – дебели парчета месо, ориз и боб, безалкохолни, малтина² и бира. Винаги бяхме подготвени да нахраним цялото село по Коледа, достатъчно, така че никой да не си тръгне без да е ял и пил до това, което татко наричаше задоволителна степен. Все пак титлата на татко беше омелора – този, който се грижи за общността. Но не само татко приемаше гости, селяните ходиха до всяка голяма къща с порта, и понякога си носеха пластмасови кутийки. Беше Коледа.

Джаджа и аз бяхме горе и си оправяхме багажа, когато мама дойде и ни каза:

---

¹ Неправилно произношение на „Good afternoon, sir“ – от англ. „Добър ден, сър!“ – бел. прев.

² Безалкохолна малцова напитка – бел. прев.

- Аде Кокър дойде със семейството си да ни пожелае весела Коледа. Отиват към Лагос. Елате долу да ги поздравите.

Аде Кокър беше дребен, закръглен и засмян човек. Всеки път като го видех, се опитвах да си го преставя как пише статиите за Стандарт, как се опълчва на войниците – и не успявах. Той приличаше на плюшена играчка, а трапчинките седяха постоянно на лицето му, сякаш някой беше натиснал с пръчка дебелите му бузи. Дори и очилата му бяха като играчка – бяха по-дебели от стъкло на прозорец, в странен синкав цвят с бели платмасови рамки. Когато влязохме, подхвърляше във въздуха бебето си, негово малко копие. Малката му дъщеричка също беше до него и го молеше и нея да я хвърли.

- Джаджа, Камбили, как сте? – каза и преди да сме отговорили, със звънливия си смях посочи към бебето и продължи:

- Казват, че колкото по-високо ги хвърлиш, докато са малки, по-голям шанс има да се научат да летят.

Бебето изгука и розовите му венци се показаха. Протегна ръчичка и се опита да хване очилата на баща си, но той наведе глава назад и подхвърли бебето отново.

Жена му, Йеуанде, ни прегърна и ни попита как сме, а после закачливо удари Аде Кокър по рамото и взе детето от него. Докато я гледах, си спомних задушавашите ѝ хлипове, когато посети татко.

- Обичате ли да идвате на село? – ни попита Аде Кокър.

И давамата погледнахме татко едновременно – той седеше на дивана, четеше коледна картичка и се усмихваше.

- Да – казахме.

- Обичате да идвате в този пущинак? Да би да имате приятели тук? – очите на татко се разшириха театрално.

- Не.

- Тогава какво ви харесва на това затънтено село? – подразни ни.

Джаджа и аз се усмигнахме и не отвърнахме.

- Винаги са толкова тихи и мълчаливи – каза Аде на татко.

- Не са като кресливите деца, които хората отглеждат в днешно време, без обноси и без страх от Бога – отвърна татко и бях убедена, че видях гордост в усмивката и очите му.

- Представи си какъв щеше да бъде „Стандарт“, ако всички бяхме така мълчаливи.

Беше шега, Аде Кокър и жена му Йеунде се засмяха, но не и татко. Аз и Джаджа се обърнахме и се качихме обратно горе в тишина.

На сутринта се събудих от шума на кокосовите листа. Отвъд портата се чуваше как бляят козите, петлите кукуригат, а хората се поздравяват през стени от кал.

- Гуду морни.¹ Будни ли сте вече? Добре ли спяхте?

- Гуду морни. Добре ли осъмнахте във вашата къща?

Протегнах се да отворя прозореца на спалнята ми, за да мога да чувам по-добре и да влезе чист въздух, примесен с миризма на кози изпражнения и узрели портокали. Джаджа почука на вратата ми, преди да влезе. Тук сте ни бяха близко, в Енугу бяха далеч една от друга.

- Будна ли си? – попита. – Хайде да слезем за молитва, преди татко да ни е повикал.

Увих халата, с който се бях завила през топлата нощ, върху нощницата си, завързах го под ръката и последвах Джаджа надолу по стълбите.

Заради широките коридори къщата се усещаше по-скоро като хотел, както и заради безличната миризма на врати, които седят заключени през цялата година, на неизползвани бани, кухни и тоалетни, на стаи, в които не се живее. Използвахме само

---

¹ Неправилно изговаряне на „Good morning“ – от англ. „Добро утро“ – бел. прев.

приземния и първия етаж, другите два за последно бяха ползвани преди години, когато направиха татко вожд и му дадоха титлата омелора. Членовете на нашата умуна го караха да приеме титла от много време, докато беше още само мениджър в „Левентис“ и не беше купил първата фабрика. Настояваха, че е достатъчно заможен; че никой в умуната досега не е взимал титла. Затова когато татко най-накрая склони, след дълги разговори със свещеника на енорията и уговорката да няма никакви езически нюанси в церемонията по приемане на титлата, си беше направо като малък фестивал на Новия Ям¹. Целия черен път през Абба беше зает от коли, а втория и третия етаж направо гъмжаха от хора. Сега се качвах там горе, само когато исках да видя по-далеч отвъд стените.

- Татко ще има среща на съвета на църквата днес. – каза Джаджа. – Чух го да казва на мама.

- В колко часа?

- Преди обяд.

И с поглед ми каза „*Значи можем да прекараме време заедно.*“

В Абба нямахме график. Имахме повече време да си говорим и не седяхме толкова много сами в стаите, защото татко беше твърде зает да развлича бекрайния поток от гости и да ходи по срещи на църковния съвет в 5 сутринта и срещи на градския съвет до полунощ. Или пък беше защото в Абба беше различно, хората влизаха вкъщи, когато си поискат, и дори въздухът се движеше по-бавно.

Татко и мама бяха в един от малките холове, до които водеше големия хол долу.

- Добро утро, татко. Добро утро, мамо – казахме.

- Как сте? – попита татко.

- Добре.

Татко изглеждаше бодър, явно беше буден от часове. Прелистваше Библията си, католическата версия с второканоническите книги, с лъскава кожена подвързия.

---

¹ Ежегоден фестивал в началото на август, с който хората игбо празнуват края на жътвата – бел. прев.

Мама беше сънена. Потърка очите си и ни попита дали сме спали добре. От хола се чуваха гласове. Тук гостите идваха още от зори. Тъкмо се бяхме прекръстили и коленичили около масата, когато някой почука на вратата и един мъж на средна възраст с износена тениска се подаде.

- *Омелора!* – каза той с настоятелния тон, който хората използват, когато се обръщат към някого с титлата му. – Тръгвам си. Ще се опитам да купя коледни подаръци за децата ми от Ойе Абагана.

Говореше английски с толкова тежък игбо акцент, че дори на най-късите думи добавяше гласни. На татко му харесваше, когато хората от селото се опитваха да говорят на английски около него и казваше, че е признак на добра преценка.

- *Огбунамбала!* Изчакай ме, сега се моля със семейството си. Искам да ти дам нещо за децата. И ще седнем да споделим чай и хляб.

- *Омелора!* Благодаря Ви, сър. Тази година не съм пил мляко.

Мъжът остана до вратата, сякаш си мислеше, че ако я затвори, ще изчезне и обещанието на татко за чай с мляко.

- *Огбунамбала!* Иди седни и ме изчакай.

Мъжът се оттегли. Татко продължи да чете псалмовете, после каза „Отче наш“, „Аве Мария“, „Хвала на Отеца“ и „Кредото на апостола“. Въпреки че всички се молихме заедно на глас, след като татко беше казал първите няколко думи сам, една външна тишина ни обгръщаше. Но когато татко каза „Сега ще се молим на духа със свои думи, защото Той се застъпва за нас по своя преценка“, тишината си отиде. Гласовете ни звучаха силно и нехармонично. Мама започна с молитва за мир и за управляващите страната. Джаджа се моли за свещениците и за набожните. Аз се молих за Папата. Накрая татко се моли двацет минути да бъдем пазени от неблагодетелни хора и сили, за Нигергия и безбожниците, които я управляват, и ние да бъдем все по-праведни. А накрая се помоли за покръстването на нашия папа-ннукуву, за да може да се избави от Ада. Известно време прекара в описване на Ада, сякаш Господ не знаеше, че пламъците са силни, яростни и вечни. Накрая всички на висок глас казахме „Амин!“

Татко затвори Библията и рече:

- Камбили и Джаджа, този следобед ще идете до къщата на дядо ви и ще го поздравите. Кевин ще ви закара. Запомнете – не докосвайте храна, не пийте нищо там. И както винаги, ще останете не повече от 15 минути. 15 минути.

- Добре, татко.

Чувахме това всяка Коледа през последните няколко години, откакто почнахме да посещаваме папа-ннукву. Той беше свикал среща на умуната, за да се оплаче на роднините, че не познава внуците си и те не го познават. Това ни го каза той, татко никога не ни казваше такива неща. Бил казал на умуната, че татко е предложил да му построи къща, да му купи кола и да му наеме шофьор, стига да се покръсти и да изхвърли чи-то от сламения олтар на двора си. Папа-ннукву се засмял и казал, че просто иска да вижда внуците си и че много пъти вече е казвал на татко, че няма да изхвърли чи-то. Членовете на умуната ни бяха застанали на страната на татко, както обикновено, но все пак го бяха посъветвали да ни позволи да посещаваме папа-ннукву и да го поздравяваме, защото всеки възрастен мъж заслужава да бъде поздравяван от внуците си. Татко никога не го поздравяваше или посещаваше, но му изпращаше тънки пачки найри (по-тънки от коледния бонус на Кевин) по Кевин или по някой член на умуната.

- Не обичам да ви пращам в дома на езичник, но Бог ще ви пази. – каза татко и остави Библията в едно чекмедже. Придърпа ни до себе си и нежно ни погали по ръцете.

- Добре, татко.

Отиде в големия хол, откъдето продължаваха да се чуват гласове, хора, които идваха да кажат „*Нно ну*“ и да се оплачат колко труден е животът и как не могат да купят нови дрехи на децата си за Коледа.

- С Джаджа може да закусвате горе. Ще ви донеса нещата. Баща ви ще закусва с гостите – каза мама.

- Нека ти помогна – предложих.

- Не, *нне*, иди горе с брат си.

Гледах я как тръгва към кухнята, накуцвайки. Сплетената ѝ коса беше прибрана в мрежичка, която накрая имаше буца като голф топка, приличаше на шапка на дядо Коледа. Изглеждаше уморена.

- Папа-ннукву живее наблизко, пеш можем да идем за пет минути. Няма нужда Кевин да ни кара – каза Джаджа, докато се качвахме. Всяка година го казваше, но накрая винаги се качвахме в колата, за да може Кевин да ни закара и да ни наблюдава.

По-късно сутринта, докато колата ни изкарваше извън стените, се обърнах и оставих очите си още веднъж да погледат яркочелите стени и колони на къщата ни и перфектната сребърна арка, която фонтанът правеше. Папа-ннукву никога не беше стъпвал тук, защото когато татко обяви, че на езичниците им е забранено да влизат в неговия двор, не направи изключение за баща си.

- Баща ви каза да останете петнайсет минути – каза Кевин, докато паркираше на пътя до сламените огради на двора на Папа-Ннукву. Преди да слеза от колата, се вгледах в белега на врата на Кевин. Преди няколко години по време на ваканция във родния си град в района на делтата на Нигер, беше паднал от палмово дърво. Белегът продължаваше от центъра на главата му до врата и беше във формата на кама.

- Знаем – каза Джаджа.

Отвори скърцащата дървена врата на папа-ннукву, която беше толкова тясна, че ако някога татко дойдеше, сигурно щеше да трябва да влезе настрани. Целият двор беше по-малък от четвърт от нашия заден двор в Енугу. Две кози и няколко кокошки се разхождаха наоколо и дъвчеха сухи корени трева. Къщата в средата на двора беше малка и компактна като зарче и ми беше трудно да си представя татко и леля Ифеома да растат тук. Изглеждаше точно като къщичките, които рисувах в детската градина – квадратна, с квадратна врата по средата и две квадратни прозорчета от всяка страна. Единствената разлика беше, че тази къща имаше веранда, която беше оградена от ръждясали метални прътове. Първия път, когато дойдохме, влязох вътре да търся тоалетната, а Папа-Ннукву се изсмя и ми посочи външната тоалетна – малка постройка от небоядисани циментови тухли с размера на дрешник и завеса от сплетени палмови

листа, пусната пред зеещия вход. Същия ден бях проучила внимателно и папа-ннуку, търсейки белези на различие, на безбожност. Не ги бях открила, но бях сигурна, че ги има. Все някъде трябваше да са.

Той беше седнал на ниско столче на верандата, а пред него имаше купички с храна на сламена постелка и когато влязохме, се изправи. Около тялото му беше увита дреха, завързана зад врата, а под нея носеше фланелка, която навремето е била бяла, но от носене беше потъмняла и пожълтяла при подмишниците.

- *Неке! Неке! Неке!* Камбили и Джаджа са дошли да поздравят стария си дядо!
– каза.

Въпреки че беше приведен от възрастта, си личеше колко висок е бил някога. Здрависа се с Джаджа, а мен прегърна. Притиснах се в него малко по-дълго, задържайки дъха си заради неприятната миризма на тапиока, която се носеше от него.

- Елате да хапнете – каза и посочи към сламената постелка. Емайлените съдове бяха пълни с ронливо фуфу и водниста супа, на която ѝ липсваха парчета месо или риба. Погледът му беше дяволит - винаги питаше, но знаеше, че ще откажем.

- Не, благодаря, сър.

Седнахме на дървената пейка до него. Облегнах глава на дърените кепенци, които имаха хоризонтални отвори.

- Чух, че сте дошли вчера – каза. Долната му устна трепереше, както и гласът му, и понякога ми отнемаше няколко секунди да разбере какво е казал заради остарелия диалект. В неговия глас нямаше англицизирани окончания, както при нас.

- Да – отвърна Джаджа.

- Камбили, колко си пораснала, вече си зряла *агбого*. Скоро ще почнеш да имаш обожатели – каза със закачка.

Беше почнал да ослепява с лявото око, върху което имаше було с цвета и консистенцията на разрежено мляко. Засмях се, а той протегна ръка да ме потупа по

рамото. Старческите петна по ръцете му контрастираха на фона на тъмната му кожа с цвят на почва.

- Папа-ннукву, добре ли си? Как е тялото ти? – попита Джаджа.

Папа-ннукву сви рамене, сякаш искаше да каже, че много неща не са му наред, но няма какво да направи.

- Добре съм, момчето ми. Какво друго му остава на един старец освен да е добре, докато дойде моментът да иде при предците си?

Спря, за да направи малка топка фуфу. Наблюдавах усмивката му, как с лекота хвърли залька към градината, където изсъхналите треви се поклашаха от бриза, и помоли Ани, бога на земята, да се храни заедно с него.

- Краката ме болят често. Леля ви Ифеома ми носи лекарства, когато успее да събере пари. Но аз съм стар човек, ако не ме болят краката, ще ме болят ръцете.

- Леля Ифеома и децата ѝ ще се прибират ли тази година? – попитах.

Той се почеса по белите кичури, упорито залепени за плешивата му глава.

- Ехуе, утре ги очаквам.

- Миналата година не дойдоха.

- Ифеома не можеше да си го позволи – поклати глава. – Откакто бащата на децата ѝ почина, ѝ е много трудно. Но тази година ще ги доведе и ще се видите. Не е хубаво, че не сте близки с братовчедите си. Не бива така.

Не казахме нищо. Не бяхме близки с леля Ифеома и децата ѝ, защото с татко се бяха скарали заради папа-ннукву. Мама ни го разказа. Леля Ифеома спряла да говори на татко, когато забранил на папа-ннукву да влиза в къщата му, и минали няколко години, преди да си проговорят отново.

- Ако имах месо за супата, щях да ви го предложа. – каза папа-ннукву.

- Няма проблем, папа-ннукву.

Преглъщаше бавно и гледах как храната се спуска в гърлото му и трудно минава през увисналата му адамова ябълка, която се подаваше от врата му като сбръчкан орех. Нямахме никакво питие, дори и вода.

- Детето, което ми помага, Чинйелу, ще дойде скоро и ще я пратя да ви купи безалкохолни от магазина на Ичи.

- Не, благодаря, сър – каза Джаджа.

- *Ези окву?* Знам, че баща ви не ви дава да се храните тук, защото давам храна и на предците ни, но и безалкохолни ли? Да не би да не ги купувам от същия магазин като всички останали?

- Папа-ннукву, ядохме тъкмо преди да дойдем. Ако ожаднеем, ще пием нещо в дома ти – отвърна Джаджа.

Папа-Ннукву се усмихна. Зъбите му бяха пожълтели и много от тях липсваха.

- Добър отговор, синко. Приличаш на баща ми, Огбуефи Олиоке. Той говореше така мъдро.

Вторахих се в сухото фуфу в нащърбената зелена чиния и си представих как дращи гърлото на папа-ннукву отвътре. Джаджа ме сръчка, но аз не исках да си ходя. Исках да остана още, за да може да ако фуфутото задереше гърлото на папа-ннукву и го задавеше, да изтичам и да му донеса вода. Всъщност дори не знаех къде има вода. Джаджа ме сръчка още веднъж, но дори тогава не успях да се надигна. Пейката ме дърпаше и ме засмукваше. Видях как един сив петел отива до олтара в ъгъла на двора, където папа-ннукву почиташе своя бог. Татко ни беше казал да не се доближаваме до там. Олтарът беше ниска, отворена барака с покрив и стени от кал, покрити със сухи палмови клони. Приличаше на малката изкуствена пещера зад „Света Агнеса“, където почитахме Света Богородица Лурдска.

- Ще тръгваме, папа-ннукву – каза Джаджа накрая и се изправи.

- Добре, синко – отвърна той. Не каза „Толкова бързо?“ или „Къщата ми ви изпъжда ли?“. Беше свикнал да си тръгваме малко, след като сме дошли. Изпрати ни

до колата, подпирайки се на бастун, направен от изкривен клон. Кевин излезе и го поздрави и му даде тънка пачка пари.

- О? Кажи благодаря на Юджийн от мен – каза папа-ннукву с усмивка.

Докато тръгнахме, ни махаше и аз също му помахах от колата. После го наблюдавах, докато се върна в двора си. Дори и да му беше неприятно татко да му изпраща незначителна сума пари по шофьор, не го показваше. Никога не му личеше, на никоя от Коледите. Татко се държеше по коренно различен начин с дядо ми от страната на мама, докато беше жив допреди 5 години. Когато пристигнахме в Абба всяка Коледа, татко спираше в къщата на дядо – икву нне, моминския дом на мама – преди дори да сме стигнали в нашата къща. Дядо имаше много светла кожа, беше почти албинос, и се говореше, че това е била една от причините мисионерите да го харесват. Говореше английски с тежък игбо акцент и знаеше и латински. Често цитираше стихове от „Ватикан I“ и прекарваше повечето си време в „Свети Павел“, където е бил първия учител по катехизис. Настояваше да го наричаме дядо, на английски, а не папа-ннукву или нна-очие. Татко все още го споменава често с гордост, сякаш е бил негов баща. Казваше, че е прогледнал преди много хора от нашия народ, че е бил от първите, които са приели мисионерите. Знаеш ли колко бързо е научил английски? И когато е станал преводач, знаеш ли колко хора е спечелил? Че той сам е покръстил по-голямата част от Абба! Правил е всичко, както трябва, както белите, не както правят нашите хора сега! Татко имаше една голяма снимка на дядо в облекло на хоспиталиер, в рамка от тъмен махагон, закачена на стената ни в Енугу. Но аз си го спомнях и без снимката. Бях само на десет, като почина, но помнех почти зелените му албиноски очи и как използваше думата „грешник“ в почти всяко изречение.

- Папа-ннукву изглежда по-зле от миналата година – прошепнах близо до ухото на Джаджа, когато тръгнахме. Не исках Кевин да чуе.

- Той е стар човек – отвърна Джаджа.

Когато се прибрахме, Сиси ни донесе обяда горе – ориз и пържено телешко в елегантни бежови чинии – и с Джаджа се хранихме сами. Църковният съвет вече беше

почнал и понякога чувахме как гласовете на мъжете се повишаваха в спорове. Чувахме и женските гласове в двора, съпругите от нашата умунна, които мажеха съдовете с олио, за да се измият по-лесно, счукваха подправки в дървени хавачета и палеха огньовете под съдовете.

- Ще се изповядаш ли? – попитах Джаджа, докато ядахме.

- За какво?

- Това, което каза днес, че ако сме жадни, ще пием в дома на папа-ннукув. Знаеш, че не можем да пием нищо там.

- Просто исках да кажа нещо, за да се зарадва.

- Той приема всичко добре.

- Крие го добре – каза Джаджа.

Татко отвори вратата и влезе. Не бях чула кога се е качил, а и не мислех, че ще се качи, защото съветът още продължаваше.

- Добър ден, татко. – казахме.

- Кевин каза, че сте стояли 25 минути с дядо ви. Аз това ли ви казах? – гласът му беше тих.

- Аз съм виновен, загубих много време – каза Джаджа.

- Какво правихте там? Ядохте ли храна, принесена в жертва на идоли? Осквернихте ли християнските си езици?

Бях замръзнала; не знаех, че и езиците могат да са християнски.

- Не – отвърна Джаджа.

Татко се насочи към Джаджа. Почна на говори само на игбо. Помислих, че ще издърпа ушите му, в които говореше, че ще го зашлеви през лицето и дланта му ще издаде звук на тежка книга, която пада в училищната библиотека. А после ще се протегне и ще зашлеви и мен, без да се замисля, както посягаш към слъницата. Но той само каза:

- Искам като си довършите храната, да идете в стаите си и да се молите за прошка.

После се обърна и си тръгна. Остави тишина, която беше тежка, но и добре позната, като износена, боцкаща жилетка в хладна сутрин.

- Все още имаш ориз – каза накрая Джаджа.

Кимнах и вдигнах вилицата. В същия момент чух татко да крещи под прозореца и веднага я оставих отново.

- Какво прави той в къщата ми? Какво прави Аниквенва в къщата ми? – яростния тон в гласа му накара пръстите ми да се вледенят. С Джаджа хукнахме към прозореца, но оттам не се виждаше нищо, така че изтичахме до верандата и застанахме до колоните.

Татко стоеше в предния двор до портокалово дърво и крещеше на съсухрен стар мъж в скъсана бяла фланелка и туника около кръста. Около татко имаше и други мъже.

- Какво прави Аниквенва в моята къща? Каква работа има идолопоклонник в къщата ми? Изчезни!

- Знаеш ли, че съм на възрастта на баща ти, *гбо?* – попита старецът. Размахваше пръст, но не в лицето на татко, защото стигаше само до гърдите му. – Знаеш ли, че когато аз съм сукал от гърдата на майка ми, и твоят баща е сукал от майка си?

- Напусни къщата ми! – татко посочи вратата.

Двама мъже бавно изкараха Аниквенва извън двора. Той не се съпротивляваше, и без това беше твърде стар. Но се обръщаше към татко и му викаше:

- *Ифуква ги!* Приличаш на муха, която сляпо ще последва труп и в гроба!

Проследих с поглед куцукация старец, докато не изчезна зад стените.